

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Mülkiyetin Enflasyondan Korunması^(*)

Protection of Property from Inflation in the European Convention on Human Rights and Judgments of the European Court of Human Rights

Uğur KAYNAKÇIOĞLU

Araştırma Görevlisi Doktor
Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı

Anahtar Kelimeler

*İnsan Hakları,
Mülkiyetin Korunması,
Enflasyon,
Avrupa İnsan Hakları
Sözleşmesi,
Avrupa İnsan Hakları
Mahkemesi.*

Öz

Bu makale ekonomi alanında farklı dönemlerde gündem olan enflasyon konusunun uluslararası insan hakları hukuku açısından Avrupa bölgesi özelindeki karşılığının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları kapsamında nasıl ele alındığı sorusundan hareketle yazılmıştır. Makale içerisinde, öncelikle enflasyon kavramı ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında enflasyondan devletlerin sorumluluğu konuları ele alınmıştır. Enflasyonun para ve fiyat istikrarı ile ilişkisi nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 Numaralı Protokol'ün 1. maddesindeki mülkiyetin korunmasıyla bağlantısı bulunmaktadır. Bu bağlantı ortaya koyulduktan sonra, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin enflasyonu ele alış biçimini açıklığa kavuşturabilmek için, bir hak olarak mülkiyetin korunması ve enflasyonun Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına konu olmuş çeşitli olayların hangi konular bağlamında ele alındığı sınıflandırılarak incelenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi her ne kadar enflasyonun etkisini dikkate alarak bu etkiye karşı bir miktar koruma sağlamış olsa bile enflasyonun etkisini tam olarak ele almamış veya bu etkinin mülkiyet hakları üzerindeki sonuçlarını değerlendirmek için açık ve net kriterler oluşturamamıştır.

Keywords

*Human Rights,
Protection of Property,
Inflation,
European Convention
on Human Rights,
European Court of
Human Rights.*

Abstract

This article was written based on the question of how the issue of inflation, which has been on the agenda in different periods in the field of economics, is addressed in the European region in terms of international human rights law within the scope of the European Convention on Human Rights and the judgments of the European Court of Human Rights. In the article, firstly, the concept of inflation and the responsibility of states for inflation within the scope of the European Convention on Human Rights are discussed. Due to its relationship with money and price stability, inflation has a connection with the protection of property in Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights. After this connection was revealed, to clarify the way the European Court of Human Rights handles inflation, the protection of property as a right and inflation were examined by classifying the context in which the various cases that were the subject of the judgments of the European Court of Human Rights were discussed. Although the European Court of Human Rights has taken into account the impact of inflation and provided some protection against this impact, it has not fully addressed the impact of inflation or established clear criteria for assessing the consequences of this impact on property rights.

^(*) Araştırma Makalesi.

Hakem denetiminden geçmiştir.

Gönderim Tarihi: 15.05.2024, Kabul Tarihi: 25.07.2024.

GİRİŞ

Enflasyon, günlük yaşamdaki parasal ilişkileri etkileyen, mallarda ve hizmetlerde sürekli fiyat değişimleri yoluyla ekonomik gündemin değişmez parçası olan bir konudur. Kişilerin sahip oldukları paranın değer kaybına neden olan ve ekonomik gündemin bu kadar odağındaki bir konunun hukuki ilişkileri nasıl etkilediği sorusu her zaman dikkate değer bir hal almaktadır. Nitekim para biriminin değer kaybından hukuki ilişkiler olumsuz etkilenebilmekte; hukuki ilişkinin tarafları arasında ilişkinin kurulmasını veya sonuçlanmasını sağlayan denge bozulabilmektedir.

Enflasyonun tanımı ve içeriği incelendiğinde insan hakları konusunda devletlerin sorumluluğu açısından özellikle mülkiyetin korunmasıyla ilişkilendirilebilir olduğu görülmektedir. Mülkiyetin korunmasının yer bulduğu hukuki düzenlerden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)¹ kapsamında doğrudan enflasyonu içeren hukuki uyuşmazlıkların nasıl çözümlendiğinin incelenmesi günlük yaşamda ve Türkiye’de enflasyon nedeniyle ortaya çıkan veya çıkabilecek sorunlarda hak temelli çözüme nasıl ulaşılabileceğini tespit edebilmek açısından yol gösterici niteliktedir. AİHS’nin uyuşmazlık çözüm organı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)² önünde çeşitli konularda enflasyonla ilgili değerlendirmeler içeren kararlar vermiştir³. Bu kararları incelemek enflasyonun AİHS açısından değerlendirildiği konumu görmeyi kolaylaştıracaktır. Böylece AİHS uyarınca devletlerin kişilerin sahip oldukları paranın değer kaybından sorumlu tutulup tutulamayacağı ve kişilerin mülkiyet haklarına bu yönden müdahale edildiğinde enflasyonun etkisinin devletler tarafından ne derecede dikkate alınacağı gibi hususlar açıklığa kavuşmuş olacaktır. Bu kapsamda öncelikle enflasyon kavramı ve AİHS kapsamında enflasyondan devletlerin sorumluluğu konuları ele alınacak; daha sonra AİHS kapsamındaki mülkiyet hakkı ve AİHM kararları kapsamında enflasyonun nasıl bir yere sahip olduğu incelenecektir.

I. ENFLASYON KAVRAMI – AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ KAPSAMINDA ENFLASYONDAN DEVLETLERİN SORUMLULUĞU

Enflasyon [*inflation* (fr.)/*inflation* (ing.)], Latince şişkinlik, kabarma ve artış anlamına gelen “*inflatio*” sözcüğünden türemiş bir iktisadi kavramdır⁴. Enflasyonun “*Dolanımdaki para miktarıyla, malların ve satın alınabilir hizmetlerin toplamı arasındaki açığın büyümesinden ortaya çıkan ve fiyatların toplam yükselişi, paranın değerinin düşmesi biçiminde kendini gösteren ekonomik parasal süreç; para şişkinliği, parasal şişkinlik.*” yönündeki iktisadi anlamının yanı sıra “*Gereğinden fazla artış; şişkinlik*” anlamına gelen mecazi bir kullanım ve “*pahalılık*” anlamına gelen günlük dil kullanımı da

¹ Asıl ismi İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesi [*Convention de sauvegarde des droits de l’homme et des libertés fondamentales* (fr.)/*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* (ing.)] olan AİHS için bkz. UNITED NATIONS: *Treaty Series*, Sayı 213, s. 221 vd. ve COUNCIL OF EUROPE: *ETS No. 005*. AİHS, 19.03.1954 tarihli ve 8662 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 10.03.1954 tarih 6366 sayılı Kanun ile tasdik edilmiştir. Türkiye, AİHS’yi 4.11.1950 tarihinde imzalamış; AİHS onayını 18.05.1954 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği’ne tevdi etmiş; bu tarihten sonra AİHS Türkiye için yürürlüğe girmiştir. Bkz. UNITED NATIONS: *Treaty Collection, Status of Treaties* (<https://treaties.un.org/pages/showDetails.aspx?objid=080000028014a40b>, ET: 10.12.2023) ve COUNCIL OF EUROPE: *Chart of signatures and ratifications of Treaty 005* (<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=005>, ET: 10.12.2023). AİHS Avrupa Konseyi’nin 46 üyesinden hepsi tarafından onaylanmıştır.

² Bu makalede ele alınan AİHM kavramı AİHS’nin özgün biçiminde yer alan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ayrımındaki iki organı da kapsayacak şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Bu nedenle çalışma içerisinde bu yönde bir ayırım yapılmayacaktır. AİHM’ne bireysel başvurunun tarihsel süreci hakkında bilgi için bkz. AYBAY, Rona: *İnsan Hakları Hukuku*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 156-157.

³ Örneğin, 2024 yılının Haziran ayının sonu itibarıyla AİHM karar arama veri tabanında (HUDOC) enflasyonun Fransızca ve İngilizce karşılığı olan “*inflation*” sözcüğü yazılıp metin içerişi için arandığında 57 adet Büyük Daire, 775 adet Daire ve 120 adet Komite kararı olmak üzere toplam 952 adet karar görülmekte; bunlardan 254 tanesinin Türkiye aleyhine yapılmış başvurular olduğu dikkat çekmektedir. İlgili kararlar incelendiği zaman bu kararlardan bazılarının enflasyon kavramının mecazi anlamına başka bağlamlarda yer verdiği görülebilir de [Hapishanelerdeki nüfus enflasyonu konusundaki bir karar için bkz. AİHM, *Muršić/Hrvatistan*, B. No: 7334/13, T. 20.10.2016 (HUDOC)] kararların çoğunluğunun “enflasyon” sözcüğüne ekonomideki karşılığı olarak ve bu çalışmada ele alındığı anlamıyla yer verdiği ifade edilebilir. Ancak belirtmek gerekir ki içeriğinde ekonomideki enflasyon sözcüğüne yer veren ancak enflasyonun hak üzerindeki etkilerinin tartışılmadığı kararlar da bulunabilir.

⁴ ERDOĞMUŞ, Belgin: *Hukukta Latince: Teknik Terimler – Özlü Sözlük*, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 65; ÖZGÜVEN, Ali: *İktisat Ders Notları*, Mentuş Matbaası, İstanbul, 1970, s. 353.

mevcuttur⁵. Halk tarafından kullanılan günlük dil karşılığı olan hayat pahalılığının enflasyon kavramının özünü oluşturduğu belirtilmektedir⁶. Teknik bir kavram olarak ise enflasyon, ekonomik hayattaki istikrarsızlık olarak bir ülkede fiyatlar genel düzeyinin sürekli artması ve bu nedenle paranın satın alma gücünün düşmesidir⁷. Ekonomide enflasyon bulunduğu malların büyük çoğunluğu eskisine göre ancak daha çok para birimiyle alınabilir hale gelmekte; malların fiyatları artmaktadır.

Enflasyonun nedenleri talep ve arz enflasyonu olmak üzere ikiye ayrılmakta; bu iki neden birbiriyle bağlantılı olarak da ortaya çıkabilmektedir. Talep enflasyonu üretilen malların ve hizmetlerin toplam talebi karşılayamaması ile ilgiliyken; arz enflasyonu ise üretim maliyet artışı nedeniyle malların ve hizmetlerin üretiminin azalması (maliyet enflasyonu), dışa bağımlı ekonomilerde veya ülke parasının değer kaybettiği durumlarda ithal girdi fiyatlarının yükselmesi (ithal enflasyon) ve piyasa rekabetinin aksaması nedeniyle fiyatların anlaşmalı şekilde yapay yükselmesi (fiyat enflasyonu) ile ilgilidir⁸.

Enflasyon, tarımsal üretimi azaltan ya da artıran yağmur miktarı gibi doğal sebeplerden veya devlet harcamalarının artırılması, faiz oranlarının düşürülmesi ya da fazladan para basılması gibi paranın değerini düşüren hükümet politikaları gibi sebeplerden de kaynaklanabilir. Dolayısıyla enflasyon ya doğal sebepler ya da siyasi müdahaleler olarak da adlandırılabilir. Dolayısıyla enflasyon ya doğal sebeplerle, kişilerin sahip olduğu para miktarını ortadan kaldırmaya bile, ellerinde bulunan paranın değerini düşürür. Ortaya çıkan bu durum, paranın mülkiyet niteliğine sahip olduğu düşünüldüğünde, ilk bakışta mülkiyet hakkının ihlali olarak görülebilecek bir durumdur⁹. Aksi yönden düşünüldüğünde ise malların ve hizmetlerin parasal karşılığının artması yoluyla kişilerin sahipliğinde bulunan diğer mülkiyetin ve ekonomi araçlarının değerleri ise artmaktadır.

Enflasyon, aslında, varlığı devletler tarafından istenen bir ekonomik durumdur. İlimli olarak da adlandırılan ve halkın paraya güvenini sarsmayan düşük oranlı enflasyonun (yıllık %2 ila %4'lük) talep üzerindeki etkileri göz önüne alındığında yararlı olarak görüldüğü belirtilmektedir¹⁰. Bazen ılımlı olarak görülen düşük enflasyondan daha yüksek yıllık oranlara isabet eden oranlar ortaya çıksa bile "tam olarak öngörülen" enflasyonun gerçekleşmesi halinde hem devletin vergi gelirlerinin dengelenmesi hem de kişilerin tercihleri yoluyla olası mağduriyetlerinin önüne geçebilmesi mümkün olabilmektedir¹¹. Nitekim enflasyonun olmaması veya enflasyonun tersini niteleyen deflasyonun ortaya çıkması hallerinde ilgili devletin ekonomisi zarar görmekte; yatırımların azalmasıyla bireyler işsizlikle sınılanabilmektedir¹². Ayrıca başka bir olasılıkta düşük enflasyondan doğan birikimlerin yatırım ve dolayısıyla arza dönüşmekte başarısız olması halinde öngörülen enflasyondan sapılarak yüksek oranlı enflasyon tetiklenmekte¹³; yüksek veya hiper enflasyon¹⁴ ihtimalleri ortaya çıkmaktadır. Yüksek enflasyonun da fazlasını niteleyen hiper enflasyon ihtimalinde paranın artık kıymet ölçüsü olma niteliğini kaybettiği, para biriktirme isteğinin ortadan kalktığı ve mal fiyatlarının hızla yükseldiği bir duruma

⁵ TÜRK DİL KURUMU, *Güncel Türkçe Sözlük*, "enflasyon" (<https://sozluk.gov.tr/>, ET: 18.2.2024).

⁶ KAFAOĞLU, Arslan Başer: *Enflasyon: Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde*, 3. Baskı, Günay Matbaası, 1995, s. 11.

⁷ DİNLER, Zeynel: *İktisada Giriş*, 11. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2005, s. 427-428.

⁸ DİNLER, s. 429-434.

⁹ MOOIJ, Anne Marieke / ARNI, Shahrina Tanjin Arni: "Can inflationary policy violate human rights?", *WhiteBoard Magazine*, 2021 (<https://whiteboardmagazine.com/2527/can-inflationary-policy-violate-human-rights/>, ET: 11.12.2023). Mooij/Arni'ye göre bu yöndeki değerlendirmenin doğru olup olmadığını tespit etmek için öncelikle paranın mülkiyet niteliğini dikkate almak gerekir.

¹⁰ DİNLER, s. 436. Başka bir çalışmada yıllık %2-3 civarı enflasyon sürünen; yıllık %3-20 oranındaki enflasyon ise ılımlı olarak adlandırılmıştır. Bkz. YETER, Fatih / EROĞLU, İlhan: *Küresel Enflasyon Eğilimleri Teori ve Uygulama*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2023, s. 11-12.

¹¹ DİNLER, s. 438-440.

¹² ÖZGÜVEN, s. 358.

¹³ DİNLER, s. 436.

¹⁴ Yüksek ve hiper enflasyonun sınırları ülkeden ülkeye, iktisatçıdan iktisatçıya değişebilse bile ortalama olarak çift haneli olan yıllık %10 üzeri yüksek enflasyona, yıllık %200 üzeri hiper enflasyona işaret etmektedir. [EĞİLMEZ, Mahfi: "Hiperenflasyon", *Kendime Yazılar*, 2023 (<https://www.mahfiegilmez.com/2023/11/hiperenflasyon.html>, ET: 11.12.2023)]. Başka bir çalışmada yıllık %20-%1000 aralığındaki enflasyon yüksek; %1000 üzeri enflasyon ise hiper enflasyon olarak tanımlanmıştır (Bkz. YETER / EROĞLU, s. 12-15).

işaret etmektedir¹⁵. Tüm bu yönleriyle enflasyon, varlığı beklenen ve istenen ancak kişilerin ekonomik durumunu olumsuz etkilememek adına hükümetler tarafından ekonomi politikalarıyla ılımlı dengede tutulması gereken bir iktisadi durum halini almaktadır.

Enflasyonun ekonomi politikalarıyla ılımlı dengede tutulması gereken bir iktisadi durum halini alması bu dengeyi sağlama yükümlülüğüne sahip olduğu belirtilebilecek devletlere enflasyondan doğan sorumluluğun atfedilebilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Enflasyon hayat gerçekliğinde her ne kadar devletler için belirli olgular üzerinden hedeflenen fiyat değerleri ortalaması üzerinden hesaplanan ve tamamen devletin kontrolündeki bir olgu olarak görülse de enflasyona göreve gelen hükümetler tarafından yapılan hesaplamalar dahilinde iktidarın yerine getirmeyi vaat ettiği hedef olarak da yaklaşılabilir. Enflasyonun yalnızca hükümet politikalarıyla bağlantılandığı bu durumda devletler aynı anda hem hedeflenen enflasyonu isteyen taraf hem de hedeflenenin dışında kalan değerleri istemeyen taraf olarak aynı anda iki karşıt konumda da kalabilmektedir. Ancak devletlerde genellikle enflasyonu önleyecek ve fiyat istikrarını sağlayacak para politikasına ilişkin bağımsız kurumlar olarak kendilerine hukuki düzenlemelerle yükümlülükler verilen merkez bankaları bulunmaktadır¹⁶. Merkez bankalarının bu kapsamda fiyat istikrarı hedefleri bulunduğu düşünüldüğünde enflasyonun hedeflenenden yüksek gelmesi aynı zamanda fiyat istikrarı hedefine ulaşamaması demektir¹⁷.

Enflasyon, tüm bu özellikleri göz önüne alındığında kişilerin haklarına müdahale açısından devletlere atfedilebilmelidir. Çünkü ekonomi politikalarıyla ılımlı dengede tutulması gereken bu iktisadi durum aynı zamanda devletlerin egemenlik alameti olan para basma tekeli ile bağlantılıdır. Siyasi tercihler konusunda zaten devletin gözlemlenebilir bir davranışı söz konusu olsa da devletin kontrolünde olmayan etkenler ve doğal olaylar kaynaklı sonuçlar açısından ise kişilerin haklarının korunması açısından devletin bir tedbir alma yükümlülüğünden bahsedilebilir. Ayrıca bu konudaki temel ilişki devletin mali kaynakları ölçüsünde ekonomik ödevlerini yerine getirirken kişilerin ekonomik değer içeren bir hakkı olan mülkiyet hakkına ne derecede müdahale ettiği üzerinden tartışılabilecek bir sorundur. Nitekim AİHS'nin içerdiği hak türleri düşünüldüğünde enflasyonun doğrudan bağlantılı olduğu temel hak mülkiyet hakkı olacaktır. Çoban'a göre AİHS kapsamında devletlerin enflasyondan sorumluluğu iki bağlamda ele alınabilir: 1) Devlet, enflasyonun ortaya çıkmasında doğrudan sorumluyorsa kişilerin paralarının değerinin düşmesine neden olup olmadığı değerlendirilmeli; 2) devlet, enflasyonun ortaya çıkmasında doğrudan sorumlu değilse o zaman devletin enflasyonun etkilerine tepki vermemekten sorumlu tutulup tutulamayacağı değerlendirilmelidir¹⁸. Yani enflasyonun doğuşu ve enflasyonun sonuçları açısından AİHS kapsamında devletin sorumluluğu gündeme gelebilir. Enflasyonun doğuşu bağlamındaki sorumluluk hükümetlerin enflasyonu isteme durumunu -veya başka bir şekilde ifade edilecekse hedeflerini- siyasi kararlar yoluyla enflasyon sonucuna dönüştürebilme imkanlarını kişilerin parasal varlıklarına zarar verecek şekilde kullandığı durumları tasvir ederken enflasyonun ortaya çıkmasından sonra etkileriyle mücadelede yetersiz kalmak, enflasyonun oluşumunda ilgili devletin rolü bulunsun veya bulunmasın, devletin kişilerin parasal varlıklarını korumaya yönelik yükümlülüğünü yerine getirmedeki başarısızlığı olarak tasvir edilebilir. Her iki durumda da alım gücü düşen bir para birimi karşısında devletin nasıl bir karşı davranışta bulunduğu hususu önem kazanmaktadır. Özellikle insan hakları konusu kapsamında düşünüldüğünde, bu husus, her ne kadar toplumsal olarak yararlı sonuçlar doğuracak olsa dahi, kişilerin ekonomik durumlarını ve dolayısıyla sosyal yaşantılarını etkilediği için hak ihlali sonucunu doğurabilmektedir. Nitekim AİHM, devletlerin sosyal ve ekono-

¹⁵ ÖZGÜVEN, s. 356.

¹⁶ Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 166. maddesinde fiyatlarda istikrar sağlayıcı tedbirlerin kalkınma planında yer alacağı belirtilmişken 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Kanunu'nun 4. maddesinde "Bankanın temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Banka, fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler. Banka, fiyat istikrarını sağlama amacı ile çalışmamak kaydıyla Hükümetin büyüme ve istihdam politikalarını destekler." hükmü yer almaktadır.

¹⁷ Tabii ki tüm bu durumun bazı doğa olayları gibi ekonomiyi etkileyen olağanüstü olayların olmamasına da bağlı olduğu unutulmamalıdır.

¹⁸ ÇOBAN, Ali Rıza: "Inflation and Human Rights: Protection of Property Rights against Inflation under the European Convention on Human Rights", *Essex Human Rights Review*, 2005, Cilt 2, Sayı 1, s. 66.

mik politikalar uygulamasında geniş bir takdir yetkisine sahip olması nedeniyle, devletler tarafından neyin kamunun yararına olduğunun belirlenmesinde geniş bir takdir marjının bulunduğunu belirtse de bu takdir yetkisinin kullanılmasının sınırsız olmadığını ve mülkiyetin korunması konusunda AİHS kurumlarının incelemesine tabi olduğunu belirtmiştir¹⁹. Dolayısıyla enflasyonun kişiler ve kişilerin parasal varlıkları üzerinde belirtilen etkileri nedeniyle tüm bu ilişkilerin, konuları göz önüne alındığında, temel olarak ve öncelikle²⁰ AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü'nün 1. maddesinde yer alan ve mülkiyetin korunmasını içeren, mülkiyet hakkı bağlamında nasıl dengeleneceğinin tespit edilmesi gerekecektir²¹. Bu yolla soyut kuralın neyi içerdiği görüldükten sonra enflasyona ilişkin AİHM kararlar incelenerek somut olaylarda kural uygulamasının ne şekilde meydana geldiği görülecektir. Böylece konuya ilişkin son derece yerinde soruları içeren *Viterbo* tarafından sorulmuş şu sorular AİHS sistemi çerçevesinde cevaplanabilecektir:

“*Kişilerin mevduat hesapları ve nakit paraları üzerinde mülkiyet hakları var mıdır? Enflasyon mülkiyet hakkına bir müdahale nedeni midir? Enflasyon ne tür bir müdahaleye yol açabilir? Hiper enflasyon devletler için bir tür kazanç elde etme şekline yol açar mı? Kamu yararına olduğunu düşünseler bile hükümetler ve merkez bankaları para biriminin nominal değerini belirlerken ve düşürürken ne kadar ileri gidebilirler? Devletler kişilerin enflasyon nedeniyle oluşan kayıplarından sorumlu tutulabilirler mi? Bir devlet, kişilere enflasyonu dengelemek için hukuki bir teknik sağlamamaktan ne ölçüde sorumlu tutulabilir?*”²².

II. AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNDE MÜLKİYET HAKKI

Mülkiyetin korunmasına ilişkin hak 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (İHEB)²³ 17. maddesinde yer almasına²⁴ rağmen AİHS'nin ilk metninde yer almamıştır. Kaldı ki İHEB'de yer alan mülkiyet hakkının uluslararası insan hakları hukukundaki diğer temel evrensel kapsamlı uluslararası andlaşmaların parçası olması da kabul görmemiştir denilebilir. Mülkiyet hakkı, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de (MSHS)²⁵ yer almamış; AİHS düzeyine ise, durumundaki ve kesin bir şekilde ifade edilmesindeki tereddüt nedeniyle²⁶, kısa bir zaman

¹⁹ AİHM, *Lithgow ve diğerleri/Birleşik Krallık*, B. No: 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81 ve 9405/81, T. 8.7.1986, § 121-122 (HUDOC).

²⁰ Mülkiyet hakkı dışında AİHM'nin kararlarında enflasyonun yer alabileceği durumlar parasal nitelik taşıdığı için AİHS'nin 41. maddesine dayanan hakkaniyete uygun tatmini sağlayacak zararlara ilişkin tazminatlar konusunda olacaktır.

²¹ Yine de bu durum AİHS'de yer alan diğer hakların mülkiyet hakkı ile ilişkilendirilebileceği gerçeğini unutturmamalıdır. Olayın içeriğine göre diğer maddelere yönelik incelemeler de söz konusu olabilir. AİHM tarafından mülkiyet hakkıyla ilişkilendirilebilecek maddelere yaşam hakkı (m. 2), işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele yasağı (m. 3), kölelik ve zorla çalıştırma yasağı (m. 4), adil yargılanma hakkı (m. 6), kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi (m. 7), özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı (m. 8), toplanma ve örgütlenme özgürlüğü (m. 11), etkili başvuru hakkı (m. 13) ve ayrımcılık yasağı (m. 14) örnek olarak verilmiştir. Bkz. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (ECHR): *Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights: Protection of property*, 2022 (https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_1_Protocol_1_ENG, ET: 19.12.2023), s. 46-56.

²² VITERBO, Annamaria: “The ECHR's Protection of Property Rights against Inflation vs. EC Price Stability Principle”, *EC Working Paper RSCAS No. 2006/38*, European University Institute, Italy, 2006, s. 3.

²³ İHEB [Déclaration universelle des droits de l'homme (fr.)/Universal Declaration of Human Rights (ing.)] için bkz. UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY (UNGA): *Charte internationale des droits de l'homme (fr.)/International Bill of Human Rights (ing.) [A/RES/217(III)-A]*, New York, 1948, s. 71-79 [Türkiye, İHEB'i 27.05.1949 tarihli ve 7217 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 3/9119 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile eğitimde ve iletişimde kullanılmak üzere çevirmiştir]. İHEB hakkında *Rona Aybay* tarafından verilen bilgileri ve *Münci Kapani* tarafından yapılan çeviriyi içeren bir eser için bkz. AYBAY, Rona: *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2006.

²⁴ İlgili madde çevirisinin içeriği şu şekildedir: “1 - Her şahıs tek başına veya başkalarıyla birlikte mal ve mülk sahibi olmak hakkını haizdir. 2 - Hiç kimse keyfi olarak mal ve mülkünden mahrum edilemez.”

²⁵ MSHS için bkz. UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY (UNGA): *International Covenant on Civil and Political Rights [A/RES/2200(XXI)-A]*, New York, 1966, s. 49-60 [Türkiye, MSHS'yi 18.06.2003 tarihli ve 25142 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 04.06.2003 tarihli ve 4868 sayılı Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun; 21.07.2003 tarihli ve 25175 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 7.7.2003 tarih 2003/5851 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla onaylamıştır].

²⁶ VAN RIJN, Arjen: “Right to the Peaceful Enjoyment of One's Possessions (Article 1 of Protocol No. 1)”, (Ed.) VAN DIJK, Pieter / VAN HOOFF, Fried / VAN RIJN, Arjen / ZWAAK, Leo: *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 4. Baskı, Intersentia, Antwerpen-Oxford, 2006, s. 864.

da olsa sonradan yapılan gözden geçirme sonucunda AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü²⁷ 1. maddesi ile getirilmiştir²⁸:

“Her hakikî veya hükmi şahıs mallarının masuniyetine riayet edilmesi hakkına maliktir. Herhangi bir kimse ancak âmme menfaati icabı olarak ve kanunun derpiş eylediği şartlar ve devletler hukukunun umumi prensipleri dâhilinde mülkünden mahrum edilebilir.

Yukardaki hükümler, devletlerin, emvalin umumi menfaate uygun olarak istimalini tanzim veya vergilerin veyahut sair mükellefiyetlerin veyahut da para cezalarının tahsili için zaruri gördükleri kanunları yürürlüğe koymak hususunda malik buldukları hukuka hâlel getirmez.”²⁹

Hepsi Arapça kökenli olan “Bir kimsenin, bir tüzel kişinin mülkiyeti altında bulunan, taşınır veya taşınmaz varlıkların bütünü.” olarak tanımlanan mal sözcüğü ve “Ev, dükkân, arazi vb. taşınmaz mal.” ile “Vakıf olmayıp doğrudan doğruya birinin malı olan yer veya yapı.” olarak tanımlanan mülk sözcüğünden türeyerek “sahiplik” anlamına gelen mülkiyet [*propriété (fr.)/property (ing.)*] sözcüğü incelendiğinde³⁰ madde başlığında yer alan mülkiyet sözcüğünün kullanımı ile madde içeriğinde yer alan mallar/mal ve mülk kavramlarının karşılığının toplamda “her türlü taşınır veya taşınmaz varlığın sahipliği”ni içerdiği belirtilebilir³¹. Nitekim zaman açısından kişilerin mülkiyet hakkını kullanabilmesi için ulusal hukuk düzeninde mülkiyete yani malvarlığı değerine sahip olması gerekmektedir³².

Hakka konu olan mülkiyetin kapsamının ise dar ve teknik yorum yerine geniş ve kapsayıcı yorumla değerlendirilmesi yerinde olmakta; herhangi bir ekonomik değere sahip kişisel menfaatler bu kapsama girmektedir³³. Burada değeri belli olmasa bile gerçek ekonomik değeri olan bir menfaatin ispat edilmesi ilgili menfaatin AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü 1. maddesi kapsamında bir mülk olarak değerlendirilmesi için yeterlidir³⁴. AİHM kararlarına bakıldığında da mülkiyetin ulusal sınırlamalardan özerk ve bağımsız şekilde ele alınabileceği; mülke ve sahipliğe ilişkin hakların yanı sıra insan genetik materyalinden vücut parçalarına, radyo dalgası frekanslarından bir işin veya mesleğin itibarına kadar geniş bir yelpazede değerlendirildiği görüldüğünden sözleşme, haksız fiil veya sebepsiz

²⁷ COUNCIL OF EUROPE, *ETS No. 009*. AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü 19.3.1954 tarih 8662 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 10.3.1954 tarih 6366 sayılı Kanun ile tasdik edilmiştir. Türkiye, AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü’nü 20.03.1952 tarihinde imzalamış; AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü onayını 18.05.1954 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği’ne tevdi etmiş; bu tarihten sonra AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü Türkiye için yürürlüğe girmiştir. Bkz. COUNCIL OF EUROPE, *Chart of signatures and ratifications of Treaty 009* (<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=009>, ET: 10.12.2023). AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü Avrupa Konseyi’nin 46 üyesinden yalnızca İsviçre ve Monako tarafından onaylanmamıştır.

²⁸ Madde metni AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü’nde yer alsada da maddenin başlığı olan “Mülkiyetin korunması” ibaresi AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü’ne AİHS 11 Numaralı Ek Protokolü ile eklenmiştir (COUNCIL OF EUROPE, *CETS No. 155*, m. 2/4 ve Appendix). AİHS 11 Numaralı Ek Protokolü 22.05.1997 tarihli ve 22996 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 14.5.1997 tarih 4255 sayılı Kanun ile kabul edildikten sonra 20.06.1997 tarihli ve 23025 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 30.05.1997 tarihli ve 97/9506 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmiştir. Türkiye, AİHS 11 Numaralı Ek Protokolü’nü 11.05.1994 tarihinde imzalamış; AİHS 11 Numaralı Ek Protokolü onayını 11.07.1997 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği’ne tevdi etmiş; 01.11.1998 tarihinde AİHS 11 Numaralı Ek Protokolü Türkiye için yürürlüğe girmiştir. Bkz. COUNCIL OF EUROPE, *Chart of signatures and ratifications of Treaty 155* (<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatynum=155>, ET: 10.12.2023). AİHS 11 Numaralı Ek Protokolü Avrupa Konseyi’nin 46 üyesinin tamamı tarafından onaylanmıştır.

²⁹ AİHM internet sitesinde [COUNCIL OF EUROPE, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* (https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur, ET: 2.3.2024)] yer alan resmi olmayan çeviri ise şu şekildedir: “Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir.

Yukarıdaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka hâlel getirmez.”

³⁰ Mal, mülk ve mülkiyet sözcüklerinin anlamları için bkz. TÜRK DİL KURUMU: *Güncel Türkçe Sözlük*, “mal, “mülk” ve “mülkiyet” (<https://sozluk.gov.tr/>, ET: 18.2.2024).

³¹ Benzer bir yorumu malları belirten “*biens(fr.)/possessions (ing.)*” açısından da yapmak mümkündür. Ayrıca bkz. VAN RIJN, s. 865-866.

³² Bu durum “zaman duvarı” olarak adlandırılmıştır. Bkz. GEMALMAZ, H. Burak: *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2009 (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi), s. 137.

³³ GEMALMAZ, H. Burak: *Anayasa Mahkemesi Mülkiyet Hakkı: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-6*, Avrupa Konseyi, Ankara, 2018 (Anayasa Mahkemesi), s. 33-35.

³⁴ BOYAR, Oya: “Mülkiyet Hakkı”, (Ed.) İNCEOĞLU, Sibel: *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*, 3. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 499.

zenginleşmenin yanı sıra kamuyla olan ilişkilerden doğan tazminat gibi parasal iddiaların da mülkiyet kapsamına girdiği belirtilmektedir³⁵. Dolayısıyla bireylerin mevduat hesapları ve nakit paraları üzerinde mülkiyet hakları bulunmaktadır. Bu durumda enflasyona konu olan “para”nın ve paraya konu olan malların fiyatlarının değişiminin mülkiyetin korunması açısından mülkiyet hakkının bir parçası olması gerekmeli; konusu parasal eder üzerine uyumsuzluklar da mülkiyet hakkına diğer açılardan müdahil olduğu ölçüde hak ihlali açısından incelenebilmelidir. Kaldı ki mülkiyet hakkında ihlalin incelenmesindeki temel hareket noktasının ve sorumluluğun söz konusu olmasının devlet tedbirlerinin bir hakkın veya menfaatin ekonomik değerini etkileyerek azaltması üzerinden şekillendiği görüldüğünden³⁶ enflasyon kaynaklı paradaki ekonomik değer azalmasının da bu kapsama girebileceği yönünde bir yorum yapılabilir.

Resmî Gazete’de “malların masuniyetine riayet edilmesi” veya AİHS internet sitesinde resmi olmayan çeviride “mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme” olarak tercüme edilen mülkiyet korunmasından yararlanmanın içeriği AİHS metninin resmi dilleri olan Fransızca “*le respect de ses biens*”; İngilizcede “*peaceful enjoyment of his possessions*” olarak ifade edilmiştir. Anlam bakımından Türkçe çeviriler Fransızca metinle daha yakın görünmektedir. İngilizce metindeki kullanım ise kişilerin mallarından huzurlu yararlanması üzerinedir. Maddenin üç cümleden oluşan içeriğinde mülkiyetin masuniyetine/dokunulmazlığına riayet/saygı gösterme veya mülkiyetten huzurlu yararlanma hakkının ve hakka yapılacak müdahalelerin *Sporrong ve Lönnroth/İsveç* davasından³⁷ beri üç kural altında ele alındığı görülmektedir³⁸:

- Mülkiyetin dokunulmazlığı (AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü 1. madde 1. paragraf 1. cümle);
- Mülkiyetten yoksun bırakılma (AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü 1. madde 1. paragraf 2. cümle);
- Mülkiyetin kullanılmasının kontrolü (AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü 1. madde 2. paragraf).

İkinci kural olan mülkiyetten yoksun bırakılma, mülk sahibinin haklarının kanun gereği veya hukuki bir yetkinin kullanılmasıyla ortadan kalkması ve bunun sonucunda mülkün elden alınması, devredilmesi veya tahrip edilmesiyle ortaya çıkmaktadır³⁹. Mülkiyetten yoksun bırakılma, bireylerin mülkiyetinde bulunan malların kamu kurumlarına ya da üçüncü kişilere geçirilmesi olgusunun yanı sıra bu olgunun fiili olarak uygulanmadığı veya olgudan doğan tazminatın (örneğin kamulaştırma bedelinin) geç ödenmesi sonucu (özellikle yüksek enflasyon nedeniyle) değer kaybetmesi durumlarını da içermektedir⁴⁰. Burada kesin ve tam mülksüzleştirme olarak ortaya çıkacak sonucun zilyetliğin bertaraf edilmesini değil; mülkiyet hakkının kullanma [*usus (lat.)*], semere elde etme [*fructus (lat.)*] ve tüketme ya da üzerinde tasarruf etme [*abusus (lat.)*] unsurlarının ortadan kaldırılmasını işaret ettiği söylenebilir⁴¹. AİHS metni içeriğine bakıldığında ikinci kural kapsamında mülkiyet hakkının sınırlandırılabilmesi “*amme menfaati icabı [utilité publique (fr.)/public interest (ing.)]*” ve “*kanunun derpiş eylediği şart-*

³⁵ VITERBO, s. 2.

³⁶ VAN RIJN, s. 866.

³⁷ AİHM, *Sporrong ve Lönnroth/İsveç*, B. No: 7151/75 ve 7152/75, T. 23.09.1982, § 61 (HUDOC).

³⁸ Üç kural hakkında ayrıca bkz. BAŞPINAR, Veysel: *Mülkiyet Hakkını İhlâl Eden Müdahaleler*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, s. 192-196; DİNÇ, Güney: *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Malvarlığı Hakları*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2007, s. 38-45; DOĞRU, Osman / NALBANT, Atilla: *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi: Açıklama ve Önemli Kararlar 2. Cilt*, Avrupa Konseyi-Yargıtay, Ankara, 2013, s. 659-678; ETGÜ, Mehmet Akif: *Kamu Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Mülkiyet Hakkına Bakışı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 216-224; EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (ECHR): *Guide on Article 1 of Protocol No. 1*, s. 19-25; GEMALMAZ, *Anayasa Mahkemesi*, s. 100-116; ÖZEL, Sadullah: *Mülkiyet, Kamulaştırma ve Gerçek Karşılık Hakkı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013, s. 89-91; SARI, H. Gürbüz: *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1. Protokole Göre Malvarlığı Haklarının Korunması*, 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 55-57; ŞİMŞEK, Suat: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Mülkiyet Hakkıyla İlgili Davaları İnceleme Yöntemi: Üç Kural Analizi”, *Sayıştay Dergisi*, 2013, Sayı 88, s. 27-47. Üç kurala genel rejim çatısı oluşturabilecek dördüncü bir kural daha eklenebileceği hakkındaki yorum için bkz. GEMALMAZ, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, s. 18-23.

³⁹ VITERBO, s. 2.

⁴⁰ ŞİMŞEK, s. 30-34.

⁴¹ BOYAR, s. 513. Mülkiyet hakkının Roma hukukundan gelen bu üç unsuru için ayrıca bkz. GEMALMAZ, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, s. 411.

lar ve devletler hukukunun umumi prensipleri dâhilinde [*dans les conditions prévues par la loi et les principes généraux du droit international (fr.)/subject to the conditions provided for by law and by the general principles of international law (ing.)*] olmak üzere iki unsura bağlanmıştır. Kanunda yer almaya ve uluslararası hukukun genel ilkelerine bağlanan hukukilik [*lawfulness (ing.)*] unsurunun yerine getirilmesi için devletin mülkiyet hakkına müdahalesinin uygun yani elverişli, yeterince erişilebilir, kesin, açık yani belirli ve öngörülebilir bir hukuki temele dayandırılması gerekir⁴². Mülkiyet hakkına müdahaledeki meşru amacı temsil eden amme menfaati kavramının karşılığı olan kamu yararı ise her ne kadar geniş içerikli ve devletlere takdir payı tanınan bir kavram olsa bile devletin mülkiyete müdahalesinde kamu otoritelerinin yetkilerini kötüye kullanmalarını ve keyfi tedbirler almalarını önlemek içindir⁴³. Devletlere neyin kamu yararına olduğunun belirlenmesinde geniş bir takdir payı tanınmış olsa da AİHM bazı durumlarda ulusal makamların kararlarının açıkça makul dayanaktan yoksun olduğuna hükmetmiştir⁴⁴. AİHM tarafından kamu yararı ölçütü çerçevesinde sosyal ve ekonomik politikalar, çevrenin korunması ve şehir planlaması, ahlakın korunması ve suçla mücadele edilmesi, vergi tahsili, diplomatik bağışıklıklar, kamu güvenliği ile ulusal güvenliğin sağlanması ve ekonomik hayatın korunması adına mülkiyet hakkının sınırlanabileceği kabul edilmektedir⁴⁵.

Üçüncü kural olan mülkiyetin kullanılmasının kontrolü mülkiyetten yoksun bırakılma olmadan mülkiyetin kullanımını veya tasarrufunu düzenleyen hukuki veya idari tedbirleri içermektedir⁴⁶. Böylece mülkiyetten yoksun bırakılma kapsamı dışında devletlerin mülkiyet hakkının kullanımını kontrol edebileceği bazı durumların bulunduğu hüküm altına alınmıştır. Devletlerin egemenlik hakları bakımından sahip olduğu kamusal erklerin ayrıcalıklı konumunu belirtmek amacıyla koyulan bu kural⁴⁷ kapsamında mülkiyetin kullanılmasının kontrolünün ancak “emvalin umumi menfaate uygun olarak istimalini tanzim [*pour régler l’usage des biens conformément à l’intérêt général (fr.)/to control the use of property in accordance with the general interest (ing.)*]” veya “vergilerin veyahut sair mükellefiyetlerin veyahut da para cezalarının tahsili için [*pour assurer le paiement des impôts ou d’autres contributions ou des amendes (fr.)/to secure the payment of taxes or other contributions or penalties (ing.)*]” amaçlarıyla zaruri görülen kanunları yürürlüğe koymak [*de mettre en vigueur les lois qu’ils jugent nécessaires (fr.)/to enforce such laws as it deems necessary (ing.)*] yoluyla gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir. Öncelikle üçüncü kural kapsamında kullanılan umumi menfaat yani genel yarar kavramı mülkiyetten yoksun bırakılmada yer alan kamu yararına göre farklı bir kavramsal kullanım olarak dikkat çekmektedir. AİHM kamu yararı veya genel yarar kavramları arasında anlamsal bir farklılık olduğunu belirtse dahi bu kavramları aynı yerde veya aynı cümle içerisinde kullanabilmekte; öğretide AİHM’nin duruşunun iki kavram arasında pek bir fark bulunmadığı yönünde olduğu ifade edilmektedir⁴⁸. O zaman ikinci kural gibi üçüncü kural da kamu yararına işaret etmekte; malların kamu yararına yönelik kullanımları kapsamında düzenlemeler yapılabileceğini belirtmektedir. Hukukilik açısından AİHS metni bu ilk şartın yanı sıra vergilerin, katkıların, mükellefiyetlerin ya da para cezalarının vs. tahsili konularını da kanunda yer alma açısından ayrıca saymıştır. Dolayısıyla her ne kadar ikinci ve üçüncü kural açısından yazılma şekilleri farklı olsa da mülkiyet hakkının sınırlandırılmasında hukukilik ve kamu yararına uygunluk aranan iki unsur olmaktadır.

Mülkiyetin dokunulmazlığının ise mülkiyetten yoksun bırakılmayı ve mülkiyetin kullanılmasının kontrolünü öngören ikinci ve üçüncü kurallar kapsamında incelenemeyecek müdahalelerin toparlandı-

⁴² VITERBO, s. 3.

⁴³ VITERBO, s. 3.

⁴⁴ AİHM, *James ve diğerleri/Birleşik Krallık*, B. No: 8793/79, T. 21.02.1986, § 46 (HUDOC).

⁴⁵ GEMALMAZ, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, s. 481-518.

⁴⁶ VITERBO, s. 3.

⁴⁷ DİNÇ, s. 123.

⁴⁸ BAŞPINAR, s. 254-255; GEMALMAZ, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, s. 477.

ğı bir tür torba kural niteliğinde olduğu ifade edilmektedir⁴⁹. Dolayısıyla burada mülkiyetin özüne müdahale aranmakta; mülkiyet hakkının kamu otoritesine devredilmediği, otorite tarafından sınırlandırılmadığı veya kontrol edilmediği ancak yine de özünün bir kısmını kaybettiği durumlarda ortaya çıkan bir durum olduğu belirtilmektedir⁵⁰. Bu nedenle ikinci ve üçüncü kural açısından yapılan hukukilik ve meşru amaç testi burada da geçerli olacaktır.

Mülkiyet hakkına yapılan bir müdahale hukukilik ve meşru amaç testlerini geçtiğinde, sınırlama rejiminin son evresine geçilir ve söz konusu sınırlamanın nereye kadar yapılabileceğini ifade eden “sınırlamanın sınırı” olarak müdahalenin ölçülü olup olmadığı incelenir⁵¹. Ölçülülük meşru amaç olan kamu yararı ile kişilerin mülkiyet hakkının sınırlandırılması arasında adil bir denge kurulması üzerine olup⁵² mülkiyete müdahalenin uygun (elverişli), gerekli ve orantılı araçlarla uygulanması gereğini ifade etmektedir⁵³. Mülkiyet hakkı müdahalesiyle başvurucunun olağan dışı ve aşırı bir külfet altına sokulması halinde adil denge bozulacaktır⁵⁴. Adil dengenin kurulmasında birinci ve ikinci kural açısından genellikle hakka müdahale karşılığında tazminat verilmesi gerektiği söylenmektedir⁵⁵. Mülkiyet hakkına ilişkin AİHS metni hakka müdahale edildiğinde tazminat ödenmesini açıkça güvence altına almasa da özel mülkiyetin kamu kullanımı için alınmasına ya da dokunulmazlığına müdahale edilmesine ilişkin tazminatın mülkiyet hakkının doğasında olan bir özellik olduğu tespit edilmiştir⁵⁶. Diğer durumlarda tazminat ödenmesine gerek yoktur ki özellikle üçüncü kural kapsamındaki müdahaleler bakımından başta usuli güvenceler olmak üzere iyi yönetim ilkesi, müdahale süresinin makullüğü, başvurucunun özeni, zararın miktarı ve müdahalenin ayrımcı karakteri gibi unsurların dikkate alındığı belirtilmektedir⁵⁷.

Özetle, mülkiyetin masuniyetine/dokunulmazlığına riayet/saygı gösterme veya mülkiyetten huzurlu yararlanmanın sınırlandırılması konusundaki müdahalelerde üç unsura dikkat çekilmiştir. Bunlar sınırlandırmanın hukukilik [*lawfulness (ing.)*], kamu yararı veya genel yarar [*public or general interest (ing.)*] ve ölçülülük kapsamındaki orantılılık ve adil denge [*proportionality and fair balance (ing.)*] unsurlarıdır⁵⁸. Mülkiyete müdahale ve mülkiyetin sınırlandırılması taslak bir şablon olarak bu kurallar ve unsurlar içerisinde değerlendirilse de konuya olay temelli bakmak enflasyonun etki ettiği hangi durumlarda AİHM önüne başvuru geldiğini görmek için daha yerinde olacak; AİHM’nin çeşitli olaylara göre müdahaleyi ve sınırlandırmayı enflasyon kapsamında nasıl değerlendirdiği görülecektir.

III. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA ENFLASYON

A. Yüksek veya Hiper Enflasyon Durumları

AİHM’nin enflasyonu konu aldığı kararlarında ilk ele alınabilecek durum yüksek veya hiper enflasyon durumlarıdır. Enflasyon belli bir oranı aştığında kişiler parasal varlıklarının makul bir ekonomik kullanımından veya değerinden yoksun bırakıldığı ve ilgili devlet vatandaşlarına çok büyük bir ekonomik yük getirdiği için enflasyonun kamu yararına aykırı bir hal aldığı düşünülebilir⁵⁹. Öte yandan yüksek veya hiper enflasyonla birlikte devletin giderleri artsa da devletin para basabilmesi bu giderleri kar-

⁴⁹ DOĞRU / NALBANT, s. 660.

⁵⁰ ETGÜ, s. 219-221; VITERBO, s. 3.

⁵¹ GEMALMAZ, *Anayasa Mahkemesi*, s. 139.

⁵² GEMALMAZ, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, s. 520.

⁵³ VITERBO, s. 3.

⁵⁴ AİHM, *Sporrong ve Lönnroth/İsveç*, § 69 ve 73; GEMALMAZ, *Anayasa Mahkemesi*, s. 140.

⁵⁵ GEMALMAZ, *Anayasa Mahkemesi*, s. 142.

⁵⁶ ÇOBAN, s. 65.

⁵⁷ GEMALMAZ, *Anayasa Mahkemesi*, s. 142.

⁵⁸ EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (ECHR): *Guide on Article 1 of Protocol No. 1*, s. 25-38.

⁵⁹ VITERBO, s. 4.

şalayabilmesini sağlamakta; devletin gelirleri ise enflasyona göre uyarlanarak artırılmaktadır. Devletin gelirlerini bu şekilde artırması ve kazanç sağlaması *de facto* vergilendirme olarak da adlandırılabilir ki AİHM bazı durumlarda vergilendirmeyi mülkiyetten yoksun bırakma veya mülkiyetin kullanımı üzerinde bir kontrol biçimi olarak değerlendirmiştir⁶⁰. Ancak belirtmek gerekir ki enflasyonla ilgili kararlara bakıldığında hiper enflasyon dahi, AİHM tarafından, AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü'nün 1. maddesini başlı başına ihlal eden bir durum olarak kabul edilmemiştir⁶¹. Bu durumda yüksek enflasyon durumları da evleviyetle kendiliğinden başlı başına bir ihlal şekli olarak kabul görmemektedir denilebilir. Yüksek enflasyonun AİHM kararlarına konu olması yüksek olmayan enflasyonun AİHM kararlarına konu olmasına benzer şekilde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla değerlendirmelerde enflasyon oranının yüksekliği değil enflasyonun düşük de olsa ekonomik menfaati zedeleyip zedelediği ön plana çıkmıştır.

B. Bankalardaki veya Finansal Kurumlardaki Birikimler

Enflasyonun para ve fiyat istikrarı ile ilişkisini göz önüne alınca AİHM'nin kararlarında enflasyona ilişkin olarak dikkat çeken diğer temel konu finansal kurumlar veya bankacılıkla alakalı birikimleri içeren davalar üzerinedir⁶².

Bu konuda eski tarihli bir karar olsa bile vergi-enflasyon ilişkisiyle ve kişilerin mevduat hesaplarıyla bağlantılı bir karar olan *X/Almanya* davasında⁶³ başvuru 1974 yılında enflasyonun birikim hesabından elde ettiği faizden yüksek olması nedeniyle elde ettiği faiz gelirinden kesilen gelir vergisi hakkındaki şikâyetinde enflasyona (%7,5) göre düşük kalan faiz (%6,5) nedeniyle anaparasının faizle artmış haldeki halinin enflasyona karşı erimesine rağmen kendisinden gelir vergisi kesilmesinin mülkiyetin korunması hakkının ihlali olduğu yönünde iddiada bulunmuş olsa da AİHM, kamu giderlerinin finanse edilebilmesi için her devletin vergi kanunlarını yayımlama konusunda egemen yetkiye sahip olduğunu belirtmiş; devletlerin bankalarda ya da finans kuruluşlarında bulunan birikim hesaplarını enflasyona endeksleme -yani fiyat artışlarıyla doğru orantılı olarak ayarlama konusunda pozitif bir yükümlülüğü bulunmadığından başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun bulmuştur⁶⁴.

Gayduk ve diğerleri/Ukrayna davasında⁶⁵ AİHM, başvuruçuların mülkiyetine sahip olduklarında tereddüt bulunmayan tasarruf hesaplarındaki paralarında enflasyon ve uygun olmayan dönüşüm oranıyla yeni bir para biriminin kullanılmaya başlanmasıyla yaşanan değer kaybının mülkiyetin korunması açısından değerlendirilmesinde başvuranların paralarını diledikleri zaman faiziyle birlikte geri çekme seçeneğine sahip olmaları nedeniyle mülkiyet haklarına yönelik bir ihlal tespit etmemiştir. AİHM, ilgili hesaplar konusunda devlet tarafından endekslemeyi sağlayacak olan kademeli geri ödeme planı yoluyla kişilere ödenecek tazminat tutarlarının ise başvuranlara ait "mevcut mülklerden" oluşmadığını teyit edip mülkiyetin korunmasının mülk edinme hakkını ve dolayısıyla gelecekte oluşabilecek mülkiyeti güvence altına almadığını vurgulayarak, devletin kişilerin tasarruflarını endekslemeye karşı koruma yükümlülüğünün bulunmadığına karar vermiştir.

Appolonov/Rusya davasında⁶⁶ bankaya yatırılan kişisel tasarrufların değerinin enflasyona karşı korunmasının kanunla ve ulusal para biriminin satın alma gücüne eşdeğer bir satın alma gücünü garanti

⁶⁰ AİHM, *Hentrich/Fransa*, B. No: 13616/88, T. 22.09.1994 (HUDOC).

⁶¹ 1990'lı yıllarda hiper enflasyon seviyesinde veya o seviyeye yakın enflasyonun görüldüğü Yugoslavya'ya ve Türkiye'ye ilişkin bazı uyuşmazlıklarda değinilen hiper enflasyonun, hak ihlali tartışmalarında, doğrudan varlığı üzerinden değil, mülkiyet hakkı bağlamında ekonomik menfaat zedeleyip zedelediği üzerinden ele alındığı belirtilebilir. Örneğin bkz. AİHM, *Kovačić ve diğerleri/Slovenya*, B. No: 44574/98, 45133/98 ve 48316/96, T. 03.10.2008 (HUDOC); AİHM, *Krstić/Sırbistan*, B. No: 45394/06, T. 10.12.2013 (final 10.03.2014) (HUDOC).

⁶² EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (ECHR), *Guide on Article 1 of Protocol No. 1*, s. 64, § 339.

⁶³ AİHM, *X/Almanya*, B. No: 8724/79, T. 06.03.1980 (HUDOC).

⁶⁴ Bu bulguda faiz ile enflasyon arasındaki farkın %1 olmasının etkisi olabilir. (GEMALMAZ, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, s. 157.)

⁶⁵ AİHM, *Gayduk ve diğerleri/Ukrayna*, B. No: 45526/99, 46099/99, 47088/99, 47176/99, 47177/99, 48018/99, 48043/99, 48071/99, 48580/99, 48624/99, 49426/99, 50354/99, 51934/99, 51938/99, 53423/99, 53424/99, 54120/00, 54124/00, 54136/00, 55542/00, 56019/00, T. 02.07.2002 (HUDOC).

⁶⁶ AİHM, *Appolonov/Rusya*, B. No: 67578/01, T. 29.08.2002 (HUDOC).

eden özel devlet tahvillerine dönüştürülmesiyle korunmasını sağlayan alt mevzuat konusundaki başvuruda AİHM, ulusal mahkemelerle aynı yönde bir karar vererek, alt mevzuatın halen beklemede olduğunu belirterek devletin enflasyonun yol açtığı kayıpları tazmin etme konusunda uygulanabilir bir yükümlülüğünün bulunmadığına ve kanunda öngörülen tam kapsamlı yeniden değerlendirme işlemi derhal gerçekleştirilmedeki başarısızlığının başvuranın mülkiyet hakkını ihlal ettiği anlamına geleceğine ve başvurunun kabul edilemezliğine hükmetmiştir. Başvurucunun yine ekonomik reformların bir sonucu olarak kişisel tasarruflarının değerinin düştüğü ve devletin yatırılan tutarları kanunun gerektirdiği şekilde yeniden değerlendirmede ıddiasını içeren *Ryabykh/Rusya* davasında⁶⁷ ise AİHM mülkiyet hakkının devleti finansal kurumlara yatırılan meblağların satın alma gücünü koruma yükümlülüğü altına sokmadığını teyit ederek *Appolonov/Rusya* kararındaki duruşunu devam ettirip⁶⁸ içtihat bozmasa da nihai kararın denetim incelemesi sonucunda bozulması nedeniyle AİHS 6. maddesinde yer alan adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu kararlar dışında pek çok farklı kararda da AİHM, kişilerin tasarruflarının sistematik bir şekilde endekslenmesi yoluyla finans kurumlarına veya bankalara yatırılan meblağların satın alma gücünün korunması ya da enflasyonun neden olduğu kayıpların telafi edilmesi yönünde devletlere yönelik genel bir yükümlülüğün mülkiyetin korunmasına ilişkin hakka yönelik AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü 1. maddesinden türetilmeyeceğine hükmetmiştir⁶⁹.

C. Devlet Ekonomisine Büyük Etkide Bulunan Haller

AİHM'nin kararlarında enflasyona ilişkin olarak dikkat çeken bir diğer durum verilecek kararlar ilgili devletin ekonomisinin büyük bir etkiye uğrayıp uğramayacağı üzerinedir. Eğer verilecek karar ilgili devletin ekonomisine büyük bir olumsuz etkide bulunacaksa AİHM tarafından başvurular hakkında kabul edilemezlik kararı verildiği görülmektedir.

*Kuczynska/Polonya*⁷⁰ ve *Rudzinska/Polonya* davalarında⁷¹ özel olarak sahiplerine bir daire veya ev satın almalarında yardımcı olmak için tasarlanmış kamuya ait bir kurumda açılan konut tasarruf hesaplarıyla ilgili kararlarda devlet, yatırılan paralara özel faiz oranı uygulanacağını ve satın alma gücünün korunması için yeniden değerlendirileceğini garanti etmesine rağmen yükümlülüğünü yerine getirmemiş ve başvuranların tasarrufları ihmal edilebilir bir miktara inmiş; başvuruçular bu nedenle mülkiyetten yoksun bırakıldıklarını iddia etmiş olsa da AİHM, konut ödülü almaya hak kazanamayan kişiler olarak başvuranlara birikimlerini diledikleri zaman faiziyle birlikte konut hesabından geri çekme seçeneğinin tanınması nedeniyle mülkiyetten yoksunluğun bulunmadığını ve ayrıca devletlerin finansal kurumlara yatırılan meblağların satın alma gücünü garanti etme yükümlülüğünün de bulunmadığını belirterek konunun yaklaşık beş milyon vatandaşı ilgilendirmesi nedeniyle ilgili tüm kişilere yönelik konut ödüllerinin devlet hazinesi tarafından yeniden değerlendirilmesinin ekonomik açıdan mümkün olmayacağından yapılan başvuruları kabul edilemez ilan etmiştir. Belirtmek gerekir ki olaylarda Polonya hükümeti planın getirdiği yükümlülükleri tek taraflı olarak devlet lehine değiştirmesine rağmen devletlerin finans kuruluşlarında bulunan birikim hesaplarını enflasyona endeksleme, yani fiyat artışlarıyla doğru orantılı olarak ayarlama, konusunda pozitif bir yükümlülüğü bulunmadığı yönündeki içtihat devam etmiştir.

D. Kamulaştırma Bedeli Ödemeleri

Enflasyonun AİHM kararlarına konu olduğu diğer bir durum kamulaştırma nedeniyle devletin yapacağı bedel ödemelerinde, devletin ödemeyi başvuruçuya vermeyip kendi üzerinde tuttuğu ancak

⁶⁷ AİHM, *Ryabykh/Rusya*, B. No: 52854/99, T. 24.07.2003 (final 03.12.2003) (HUDOC).

⁶⁸ AİHM, *Ryabykh/Rusya*, § 63.

⁶⁹ Bkz. AİHM, *Todorov/Bulgaristan*, B. No: 65850/01, T. 13.05.2008 (HUDOC); AİHM, *Poltorachenko/Ukrayna*, B. No: 77317/01, T. 18.01.2005 (final 18.04.2005), § 38 (HUDOC); AİHM, *Zbaranskaya/Ukrayna*, B. No: 43496/02, T. 11.10.2005 (HUDOC); AİHM, *Sherstyuk/Ukrayna*, B. No: 37658/03, T. 18.09.2006 (HUDOC); AİHM, *Boyajyan/Ermenistan*, B. No: 38003/04, T. 22.03.2011 (final 22.06.2011), § 54 (HUDOC); AİHM, *Dolneanu/Moldova*, B. No: 17211/03, T. 13.11.2007 (final 13.02.2008), § 31 (HUDOC).

⁷⁰ AİHM, *Kuczynska/Polonya*, B. No: 25696/94, T. 10.09.1997 (HUDOC).

⁷¹ AİHM, *Rudzinska/Polonya*, B. No: 45223/99, T. 07.09.1999 (HUDOC).

kişiyi belirsizliğe iten anormal derecede uzun süreli gecikmelerde, enflasyon nedeniyle oluşan kayıplarla ilgili olmuştur⁷².

Örneğin, *Scordino/İtalya* davasında⁷³ devlet tarafından yapılacak tazminat ödemesinin kamulaştırma tarihi ile ödeme tarihi arasında geçen sürede oluşan enflasyon sebebiyle uğrayacağı kaybı telafi edecek düzeydeki bir faiz ödemesiyle yapılması gerektiğine⁷⁴ ve kamulaştırmadan doğan tazminatın yetersizliği nedeniyle AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü 1. maddesinin ihlaline hükmedilmiştir. *Guiso-Gallisay/İtalya* davasında⁷⁵ da, kamulaştırma hukuka aykırı olmasına rağmen benzer şekilde uzun süre önce kamulaştırılan taşınmazın değeri karşılığında enflasyondan kaynaklanan kayıpları telafi edecek miktarda faiz ödenmesi gerektiği kabul edilmiştir.⁷⁶ Belirtmek gerekir ki bu konudaki başka bir dava olan *Vistiņš ve Perepjolkins/Letonya* davasında⁷⁷ da başvuruca aşırı menfaat sağlandığına yönelik karşı görüşlere rağmen sürenin uzunluğuyla birlikte enflasyon kaybının üzerine faiz de eklenerek tazminat hesaplamasının yapıldığı görülmekte; AİHM, hukuka aykırı bir kamulaştırmanın bulunduğu *Guiso-Gallisay/İtalya* davasından farklı olarak, tespit edilen ihlalin kökeninin taşınmazın resmi kadastro değeri ve başvuruca verilen tazminat arasındaki aşırı orantısızlık olduğunu tespit etmektedir⁷⁸.

Taşınmazı kamulaştırma veya taşınmaza el atma meseleleri hakkında AİHM önünde Türkiye'ye karşı pek çok başvuru bulunmaktadır⁷⁹. *Akkuş/Türkiye*⁸⁰, *Aka/Türkiye*⁸¹ ve *Yetiş ve diğerleri/Türkiye*⁸² gibi davalarda faiz uygulamasının gerekçesinin enflasyon nedeniyle oluşan kaybın önlenmesi olduğundan hareketle enflasyon kaybını önlemeye yetmeyen düşük faiz oranları ile yapılan ödemelerin orantılı olmadığına karar verilmiştir⁸³. Buna enflasyonun süre geçtikçe parasal kayba neden olan yapısı nedeniyle aşkın/munzam zarar olarak adlandırılan faizi aşan zararların AİHM tarafından borçlu olan devletin sorumluluğunda tutulması denilebilir⁸⁴. *Akkuş/Türkiye* ve *Aka/Türkiye* davalarında başvuruca baraj yapılmak üzere 1987 yılında kamulaştırılan taşınmazları için yapılan bedel tespitine göre daha az miktarda ödenen kamulaştırma bedeline ek olarak talepte buldukları eksik ödemelerin enflasyon oranı da dikkate alınarak yapılması yönündeki taleplerine ulusal mahkemeler tarafından %30 oranında yıllık faiz oranı üzerinden hesaplama yapılarak hüküm verilmesinin uyuşmazlığa konu tarihlerde Türkiye'de enflasyon oranlarının ortalama %70 civarı olmasından ve ilgili eksik ödemelerin 1992 ve 1993 yıllarında yapılması nedeniyle eksik bedelin geç ödenmesinden ötürü⁸⁵ mülkiyet haklarını ihlal ettiği sonucuna varılmıştır. Bu noktada *Akkuş/Türkiye* davasında verilen bir karşı görüşe dikkat çekmek gerekir. İlgili karşı görüşe göre özetle

⁷² EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (ECHR), *Guide on Article 1 of Protocol No. 1*, s. 37, § 182.

⁷³ AİHM, *Scordino/İtalya (No.1)*, B. No: 36813/97, T. 29.03.2006 (HUDOC).

⁷⁴ AİHM, *Scordino/İtalya (No.1)*, § 258.

⁷⁵ AİHM, *Guiso-Gallisay/İtalya*, B. No. 58858/00, T. 22.12.2009 (HUDOC).

⁷⁶ AİHM, *Guiso-Gallisay/İtalya*, § 105. Ayrıca bkz. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (ECHR): *Guide on Article 1 of Protocol No. 1*, s. 38, § 189.

⁷⁷ AİHM, *Vistiņš ve Perepjolkins/Letonya*, B. No: 71243/01, T. 25.03.2014 (HUDOC).

⁷⁸ AİHM, *Vistiņš ve Perepjolkins/Letonya*, B. No: 71243/01, T. 25.03.2014, § 35 ve 41-42 (HUDOC).

⁷⁹ İlgili başvurular hakkında ayrıca bkz. DUMAN, Özgür: "Enflasyon Karşısında Para Alacaklarının Korunması ve Mülkiyet Hakkı", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 2018, Cilt 6, Sayı 12, s. 426-434.

⁸⁰ AİHM, *Akkuş/Türkiye*, B. No: 19263/92, T. 09.07.1997 (HUDOC).

⁸¹ AİHM, *Aka/Türkiye*, B. No: 19639/92, 23.12.1998 (HUDOC).

⁸² AİHM, *Yetiş ve diğerleri/Türkiye*, B. No: 40349/05, 06.07.2010 (HUDOC).

⁸³ AİHM, *Aka/Türkiye*, § 48-50; AİHM, *Akkuş/Türkiye*, § 28- 31; AİHM, *Yetiş ve diğerleri/Türkiye*, § 57-60.

⁸⁴ Borçlunun alacağını zamanında tahsil edememesinden doğan zararı anılan faiz oranından daha fazla ise borçlu bu aradaki farktan da sorumlu tutulabilmektedir. Buna, faizi aşan yani aşkın/munzam zarar denilmektedir. Türkiye'de bu konudaki hüküm 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu 122. maddesi ile mülga 818 sayılı Borçlar Kanunu 105. maddesinde bulunmaktadır. Bu konuda ayrıca bkz. ANTALYA, O. Gökhan: "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 9.7.1997 T. ve 60/1996/679/869 Numaralı 'Akkuş v. Türkiye' Kararı Karşısında Kamulaştırma Bedelinde Temerrüt Faizi ile Karşılanamayan Munzam Zararın Tazmini", *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2002, Cilt 10, Sayı 2, s. 1-13.

⁸⁵ AİHM, *Akkuş/Türkiye*, § 30, 33-36; AİHM, *Aka/Türkiye*, § 55-57.

enflasyonla mücadelenin insan hakları vasıtasıyla değil ekonomi politikalarıyla yapılması gerekmektedir⁸⁶. *Yetiş ve diğerleri/Türkiye* davasında ise otoyol inşaatı için 2000 yılında yapılan kamulaştırmada 2002 yılında ilk yargılamada başvuranlara ödenecek kamulaştırma bedelinin belirlendiği tarihte kamulaştırma arasında geçen süredeki ortalama yıllık %31,5 enflasyon oranının dikkate alınmadan hesaplandığının tespit edildiği ve bu nedenle başvuru sahiplerinin tazminatının %14,68 oranında değer kaybına uğradığından⁸⁷; kamulaştırma bedelinin yetersizliği nedeniyle yapılan teyiz sonrası 2004 yılındaki ikinci yargılamada ise davanın açıldığı tarih ile ikinci kararın ilan edildiği tarih arasında geçen dönemde yıllık enflasyon oranı %15 olduğu halde başvuru sahiplerinin gecikme faizlerinden yoksun bırakılması ve iki yıl yedi ay kadar süren bu dönemde ek kamulaştırma bedelinin yaklaşık %43 oranında değer kaybına uğramasından⁸⁸ hareketle mülkiyet hakkının ihlal edildiğine karar verilmiştir. AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü 1. madde 1. paragraf 2. cümlesinde yer alan mülkiyetten yoksun bırakılma çerçevesindeki müdahaleyi içeren tüm bu başvurularda AİHM tarafından mülkiyetin sınırlandırılması açısından gerek bedellerin ödenmesindeki süre gerekse taşınmazın gerçek değeri ile eski maliklere ödenen bedellerinin enflasyondan arındırılmış hali karşılaştırılarak başvuru sahiplerinin üzerine orantısız ve aşırı bir yük binip binmediğinin araştırılması yoluyla adil dengenin bozulduğuna karar verilmiştir. AİHM ilgili olaylarda kamu yararı bulunduğunu kabul etmekte ancak kamu yararıyla kişilerin mülkiyet masuniyetine/dokunulmazlığına riayet/saygı gösterme veya mülkiyetten huzurlu yararlanma hakları arasındaki dengenin bozulması kaynaklı olarak adil dengenin bozulduğu sonucuna varmaktadır. Ancak AİHM, *Güleç ve Armut/Türkiye*⁸⁹ ve *Bucak ve diğerleri/Türkiye*⁹⁰ davalarındaki somut olaylarda başvuru sahiplerine ödenen kamulaştırma bedellerinin sırasıyla %10,74 ve %7,31 olan değer kayıplarının, söz konusu dönem boyunca gözlenen enflasyon da dikkate alındığında *Yetiş ve diğerleri/Türkiye* davasındaki %14,68 oranından farklı olarak belirgin bir değer kaybına tekabül etmediğini ve *Yetiş ve diğerleri/Türkiye* davasından farklı olarak kamulaştırılan taşınmazların yargılama sürecince sahipleri tarafından kullanılmaya devam edildiğini ortaya koyarak ilgili başvuruları iki yönden ayırmış; iki başvuruyu da kabul edilemez bulmuştur⁹¹. Ayrıca taşınmazın el atma nedeniyle başvuru sahipleri tarafından kullanılmadığı *Arabacı/Türkiye*⁹², *Kurtuluş/Türkiye*⁹³, *Alan/Türkiye*⁹⁴, *Tuna/Türkiye*⁹⁵ ve *Şahiner/Türkiye*⁹⁶ davalarında genel olarak %5'in altındaki ve olaylar özelinde sırasıyla %5'in altındaki, %3,67, %3,4, %4 ve %0,76 oranlarındaki değer kayıplarının başvuru sahiplerine orantısız bir yük getirmedeği yönünde karara varmıştır. Bu durumda kamulaştırma bedelleri açısından taşınmazın başvuru sahipleri tarafından kullanılmadığı ve %5'in üzerindeki değer kayıplarını içeren olaylarda adil dengeyi bozan orantısız yük mevcuttur denilebilir. Bu bağlamda başvuru sahibinin mülkiyetinin %7,7 oranında değer kaybına uğradığı ve adil dengenin bozulduğuna karar verilen *Dökmeci/Türkiye* davası⁹⁷ da bir örnek olarak gösterilebilir.

⁸⁶ AİHM, *Akkuş/Türkiye*, Hâkim *Misfud Bonnici*'nin Katıldığı Hâkim *Thor Vilhjalmsson*'un Karşı Görüşü, § 1. Gerçeklik payı bulunduğu belirtilen bu karşı görüşün "bir ülkenin yazgısında enflasyon varsa, bireyler bu olguyu doya doya yaşamak durumundadırlar" anlamına geldiği ifade edilmektedir (DİNÇ, s. 84).

⁸⁷ AİHM, *Yetiş ve diğerleri/Türkiye*, § 47-52.

⁸⁸ AİHM, *Yetiş ve diğerleri/Türkiye*, § 57-58.

⁸⁹ AİHM, *Güleç ve Armut/Türkiye*, B. No: 25969/09, T. 16.11.2010 (HUDOC).

⁹⁰ AİHM, *Bucak ve diğerleri/Türkiye*, B. No: 44019/09, 44019/09, 44020/09, 45862/09, 46048/09, 47980/09, 47981/09, 47983/09, 47984/09, 47986/09, 48052/09, 66224/09, T. 18.01.2011 (HUDOC).

⁹¹ AİHM'nin *Bucak ve diğerleri/Türkiye* davasında *Yetiş ve diğerleri/Türkiye* davasından farklı bir karar vermesinin temel nedeni, *Bucak ve diğerleri/Türkiye* davasında yargılamanın kısa sürede sonuçlanması ve söz konusu dönemde enflasyonun görece düşük olması olarak nitelendirilmiştir (DOĞRU / NALBANT, s. 666).

⁹² AİHM, *Arabacı/Türkiye*, B. No: 65714/01, T. 07.03.2002 (HUDOC).

⁹³ AİHM, *Kurtuluş/Türkiye*, B. No: 24689/06, T. 28.09.2010 (HUDOC).

⁹⁴ AİHM, *Alan/Türkiye*, B. No: 77964/14, T. 02.07.2019 (HUDOC).

⁹⁵ AİHM, *Tuna/Türkiye*, B. No: 2423/15, T. 02.07.2019 (HUDOC).

⁹⁶ AİHM, *Şahiner/Türkiye*, B. No: 42166/15, T. 11.02.2020 (HUDOC).

⁹⁷ AİHM, *Dökmeci/Türkiye*, B. No: 74155/14, T. 24.04.2017 (HUDOC).

E. Haksız Toplanan Vergilerin İadesi

Enflasyonun AİHM kararlarına konu olduğu diğer bir durum haksız toplanan vergilerin iadesi nedeniyle devletin yapacağı geri ödemelerde, ilgili alacağı başvurucuya vermeyip kendi üzerinde tuttuğu gecikmelerde, enflasyon nedeniyle oluşan kayıplarla ilgili olmuştur.

Bu konuda bir örnek olan *Eko-Elda Avee/Yunanistan* davasında⁹⁸ başvurucu şirketin vergilendirme döneminde vergi borcunu aşan bir miktarı geçici olarak ödedikten sonra oluşan fazla ödemenin yaklaşık beş yıl beş ayı bulan uzun bir süre boyunca iadesinin yapılmamasının başvurucunun mali durumunda önemli ve kesin zararlara yol açtığı ve genel yarar ile kişinin yararı arasındaki adil dengeyi sarstığı tespitleriyle AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü 1. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varılmıştır⁹⁹. İadenin geç yapılması dışında yapılacak iade için enflasyondan oluşan kayıpların giderilmesinde adil dengeyi sağlayacak ölçüde bir faiz ödemesinin de yapılması gerekmektedir¹⁰⁰.

F. Devletin Özel Hukuk Kişileriyle Borç İlişkileri

Enflasyonun AİHM kararlarına konu olduğu diğer durum devletin gerçek kişilerle yaptığı sözleşmelerden doğan borç ilişkisi veya haksız fiillerden doğan tazminat kapsamındaki ödemeleri konusundadır.

Başvurucunun bir tüzel kişi olduğu *Molin İnşaat/Türkiye* davasında¹⁰¹ ise başvuran şirket ile Toplu Konut İdaresi arasında lojman inşaatı için yapılan inşaat sözleşmesinin icrası çerçevesinde meydana gelen uyuşmazlık dönem içerisinde Türkiye’de mevcut enflasyona göre çalışma ücretlerinin ve çalışma süresinin artması hususunda olsa bile mülkiyet hakkı ihlaline karar verilmemiş; yalnızca 1991-2002 yılları arasında süren yargı sürecinin makul sürede sonuçlanmaması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlaline karar verilmiştir. Başka bir tüzel kişiyle olan uyuşmazlık olan *Ünal Akpınar İnşaat İmalat Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Akpınar Yapı Sanayi A.Ş./Türkiye* davasında¹⁰² ise baraj yapımı ihalesiyle devletle hukuki ilişkiye giren şirketin alacaklarının süreç içerisinde enflasyon farkının yanı sıra döviz karşılığı bağlamında da kayba uğradığı ve ödeme sürecinde yaşanan makul olmayan gecikmeler nedeniyle başvurucunun alacağının değerinin %1’inden daha azına gerileyerek esaslı miktarda azaldığı belirtilerek mülkiyet hakkı ihlaline karar verilmiştir. *Fedorenko/Ukrayna* davasında¹⁰³ bir gerçek kişinin Ukrayna devletiyle Ukrayna para birimi grivna üzerinden yaptığı gayrimenkul satım sözleşmesinin uygulanmasının gecikmesi nedeniyle taraflar arasındaki sözleşmede yer alan maddeye aykırı ve daha düşük değerde bir ödeme yapıldığı iddiasıyla bir ihlal başvurusu yapılmıştır. Olayda başvurucu taraflar arasındaki sözleşmede yer alan “Grivnanın değişim kurunun düşmesi halinde bile toplam ödenecek tutarın karşılığı 17.000 Amerikan dolarından az olamaz.” maddesine rağmen kendisine 10.457,50 Amerikan dolarının karşılığının ödendiğini belirtmiştir¹⁰⁴. AİHM başvurucunun şikayetini dikkate alarak olayda mülkiyetten huzurlu yararlanmaya orantısız bir müdahalenin bulunduğunu ve bu nedenle mülkiyet hakkının ihlal edildiği sonucuna varmıştır¹⁰⁵.

⁹⁸ AİHM, *Eko-Elda Avee/Yunanistan*, B. No: 10162/02, T. 09.03.2006 (final 9.6.2006) (HUDOC).

⁹⁹ Haksız/hatalı olarak alınan vergilerin iadesine AİHM yaklaşımı hakkında bilgi için ayrıca bkz. GÜMÜŞKAYA, Gamze: *Mülkiyet Hakkına Vergisel Müdahaleler Bakımından İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi’ne Kişisel Başvuru*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 156-161.

¹⁰⁰ AİHM, *Tasfiye halindeki Buffalo S.r.l./İtalya*, B. No: 38746/97, T. 03.07.2003, § 37 (HUDOC).

¹⁰¹ AİHM, *Molin İnşaat/Türkiye*, B. No: 38424/97, T. 11.01.2005 (HUDOC). AİHM’nin bu olayda, bir bölümü Türkiye’de gerçekten yüksek enflasyonun yaşandığı dönemde kalan sekiz buçuk yıllık alacak davasını mülkiyet hakkı yönünden değerlendirmemesinin nedeninin anlaşamadığı belirtilmiştir (DİNÇ, s. 374).

¹⁰² AİHM, *Ünal Akpınar İnşaat İmalat Sanayi ve Ticaret A.Ş. ve Akpınar Yapı Sanayi A.Ş./Türkiye*, B. No: 41246/98, T. 08.09.2015 (final 1.2.2016) (HUDOC).

¹⁰³ AİHM, *Fedorenko/Ukrayna*, B. No: 25921/02, T. 01.06.2006 (final 01.09.2006) (HUDOC).

¹⁰⁴ AİHM, *Fedorenko/Ukrayna*, § 22.

¹⁰⁵ AİHM, *Fedorenko/Ukrayna*, § 34.

Angelov/Bulgaristan davasında¹⁰⁶ gerçek kişi olan başvuranın haksız tutukluluğu nedeniyle maruz kaldığı zarardan doğan tazminatın yargı kararına rağmen geç ödenmesinde enflasyonun neden olduğu değer kaybının mülkiyet hakkına orantısız müdahaleye sebebiyet verdiği yönünde karar verilmiştir¹⁰⁷. Benzer konulu bir dava olan *Kur/Türkiye* davasında¹⁰⁸ ise tutukluluk dönemindeki gelir kaybı hakkında -ilgili dönemde Türkiye'deki enflasyon yıllık %82,8 iken başvuranın alacaklarına uygulanan gecikme faiz oranının bir dönem yıllık %30 ve bir dönem yıllık %50 olması nedeniyle- verilen karar başvuranın davada aşırı bir yük altında kaldığına ve mülkiyet hakkının ihlal edildiğine yönelik olmuştur. Başka bir dava olan *Timurlenk/Türkiye* davasında¹⁰⁹ başvurucu, tıbbi ihmali nedeniyle bacağına kesilmesi nedeniyle aldığı tazminatın, ödenecek gecikme faizinin Türkiye'deki çok yüksek enflasyon oranına ayak uyduramaması nedeniyle, değerinin düştüğünden şikâyetçi olmuştur¹¹⁰. 1996 yılında gerçekleşen olay ile 2008 yılında ödenen tazminat arasındaki döneme ait ekonomik veriler dikkate alındığında, özellikle 1996 ile 1999 yılları arasında uygulanan yasal faiz oranlarının sırasıyla %30, %50 ve %60 olduğu, oysa fiili enflasyon oranının %60 ile %99 arasında değiştiğini belirten AİHM, mevcut davada tazminat tutarına uygulanan yasal faiz oranları ile fiili enflasyon oranı arasındaki farkın, başvuranın zarara uğramasına neden olduğunu tespit etmiş; kamu yararı ile kişinin mülkiyetten huzurlu yararlanma hakkının korunması arasındaki adil dengeyi bozan bir yüke katlanmak zorunda kalan başvuranın mülkiyet hakkının ihlal edildiği sonucuna varmıştır¹¹¹. *Alp/Türkiye* davasında¹¹² da trafik kazası sonrasında idari yargı organında iddialarının ileri sürülmesinde tazminatı artıran değişikliğin engellendiğinden ve mahkeme tarafından hükmedilen tazminatın yüksek enflasyon nedeniyle kayba uğradığından bahisle olayda hem mülkiyet hakkı hem de adil yargılanma hakkı ihlali bulunduğu karar verilmiştir. Ayrıca AİHM, *Burdov/Rusya*¹¹³ ve *Moroko/Rusya*¹¹⁴ davalarında da yasa ve uygulama açısından ne kadar erişilebilir ve etkili olursa olsun, tek başına enflasyon kayıplarına ilişkin tazminatın, AİHM'nin gerektirdiği yeterli telafiyi oluşturmadığı sonucuna varmıştır¹¹⁵. *Burdov/Rusya* davasında devletin Çernobil olayına yardımından dolayı sağlığı bozulan başvurucuya sağladığı destek konusundaki yargı kararlarına uymayarak, başvuranın makul olarak almayı bekleyebileceği parayı almasını engellemesinde fon eksikliğinin gerekçe gösterilmesi mülkiyet hakkının ihlali olarak değerlendirilmiştir¹¹⁶; *Moroko/Rusya* davasında ise tazminatın başvuranın ana gelir kaynağıyla ilgili olmadığı, geçmişteki bir hukuka aykırılığa ilişkin olarak yalnızca sınırlı miktarda tazminat teşkil ettiği gerekçesiyle mülkiyet hakkı ihlalinin bulunmadığı yönünde karar verilmiştir¹¹⁷.

G. Devletin Maaş Ödemeleri

Enflasyonun AİHM kararlarına konu olduğu bir diğer durum devletin yapacağı maaş ödemelerinde gecikmesi sonucunda enflasyon nedeniyle oluşan kayıplarla ilgili olmuştur. Enflasyonun etkileri göz önüne alındığında, enflasyonun, tek geçim kaynağı sabit gelire dayalı olanlara (emekliler ve küçük tasarruf sahipleri gibi) enflasyona ayak uydurma olanağı daha mümkün olan değişken gelirlilere göre daha büyük bir yük getirdiğinin altını çizmek gerekir¹¹⁸.

¹⁰⁶ AİHM, *Angelov/Bulgaristan*, B. No: 44076/98, T. 22.04.2004 (final 22.07.2004) (HUDOC).

¹⁰⁷ AİHM, *Angelov/Bulgaristan*, § 34-40 ve 48.

¹⁰⁸ AİHM, *Kur/Türkiye*, B. No: 43389/98, T. 23.3.2006 (HUDOC).

¹⁰⁹ AİHM, *Timurlenk/Türkiye*, B. No: 37758/08, T. 28.01.2020 (final 22.06.2020) (HUDOC).

¹¹⁰ AİHM, *Timurlenk/Türkiye*, § 21.

¹¹¹ AİHM, *Timurlenk/Türkiye*, § 30.

¹¹² AİHM, *Alp/Türkiye*, B. No: 8469/12 ve 14040/12, 07.07.2020 (HUDOC).

¹¹³ AİHM, *Burdov/Rusya* (No. 2), B. No: 33509/04, 15.01.2009 (final 04.05.2009) (HUDOC).

¹¹⁴ AİHM, *Moroko/Rusya*, B. No: 20937/07, 12.06.2008 (HUDOC).

¹¹⁵ AİHM, *Burdov/Rusya* (No. 2), § 59; AİHM, *Moroko/Rusya*, § 27.

¹¹⁶ AİHM, *Burdov/Rusya* (No. 2), § 40-42.

¹¹⁷ AİHM, *Moroko/Rusya*, § 45.

¹¹⁸ VITERBO, s. 4.

Bu konudaki davalardan biri olan *Solodyuk/Rusya* davasında¹¹⁹ aylık emeklilik maaşında tekrarlayan ödeme gecikmelerinin enflasyon nedeniyle değer kaybına uğradığı üzerine bir ihlal başvurusu yapılmış; başvurucunun mülkiyet hakkının ihlaline karar verilmiştir. Emeklilik maaşının “mülkiyet” oluşturduğunu tespit eden AİHM, bu mülkiyetin enflasyon oranlarının %2,7 ile %37,3 arası seyrettiği 11 ay boyunca herhangi bir haklı sebebe dayanmadan geç yatırılmasının esaslı bir kayba neden olduğunu belirtmiştir¹²⁰. *Carson ve diğerleri/Birleşik Krallık* davasında¹²¹ ise başvurucular, mülkiyet hakkına ilişkin AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü 1. madde ihlaline tek başına ve ayrımcılık yasağına ilişkin 14. maddeyle birlikte olmak üzere, Birleşik Krallık yetkililerinin emekli maaşlarını enflasyona uygun şekilde artırmayı reddetmesi nedeniyle şikâyetçi olmuşlardır¹²². Olayda başvurucular 2000 yılında haftalık 67,5 sterlin tutarında olan maaşlarının enflasyona uygun bir artıştan yararlanmış olsaydı haftalık 95,25 sterline ulaşacağından hareketle Birleşik Krallık tarafından verilen emekli maaşı artış hakkının yalnızca Birleşik Krallık ile mütakabiliyet anlaşması yapmış olan bir ülkede oturan emeklilerin yararlanmalarını öngören kurallara bağlanmasının ayrımcı olduğunu iddia etmişler; AİHM, başvurucuların Birleşik Krallık'ta veya mütakabiliyet anlaşmalarına taraf diğer ülkelerde oturan emeklilerle benzer bir durumda olmadıklarından hareketle, bu yöndeki uygulamanın mülkiyet hakkı ile birlikte başvuru ayrımcılık yasağı kapsamında ayrımcı nitelikte olmadığı yönünde karar vermiştir¹²³. Başvuruda Birleşik Krallık ile karşılıklı bir anlaşma yapmamış bir ülkede oturanların ulusal hukuka göre emekli maaşını Birleşik Krallık'taki enflasyona paralel şekilde yıllık olarak artırma hakkı bulunmadığından hareketle tek başına mülkiyet hakkı ihlaline yönelik şikâyetin de kabul edilemez olduğu belirtilmiştir¹²⁴. Ancak *Carson ve diğerleri* davasında kararın on bire karşı altı oyla alındığı ve aralarında farklılık bulunduğu iddia edilen emeklilerin emeklilik sistemine yönelik prim katkılarının farklılaştırılmadığı durumda Birleşik Krallık hükümetinin yalnızca oturan yer üzerinden yaptığı eşitsiz uygulamanın neden olduğu orantısız sonucun ikna edici bir gerekçesi olmadığını ileri süren ortak karşı görüşün bulunduğu görülmektedir¹²⁵.

H. Özel Hukuk Kişilerinin Kendi Aralarındaki Borç İlişkileri

Özel hukuk kişilerinin kendi aralarındaki borç ilişkileri konusunda devletin enflasyondan sorumluluğu ise nispeten daha kısıtlı olarak görülmüştür. Her ne kadar devletin başvuranın lehine infaz edilebilir bir kararın infaz edilmesine veya bu karara uyulmamasına yol açması halinde başvuranın hakkı olan parayı almasını engelleyerek enflasyonun etkilerine katlanmasına neden olmasının adil yargılanma hakkını içeren AİHS 6. maddesinin ve mülkiyet hakkına ilişkin AİHS 1 Numaralı Ek Protokol 1. maddesinin ihlal edildiğinin tespit edilmesine yol açması mümkün olsa bile hukuki uyumsuzluklara ilişkin ulusal mahkeme kararlarında enflasyonun dikkate alınmaması nedeniyle oluşan sebepsiz zenginleşme durumlarından ilgili devletin sorumlu tutulamayacağı belirtilmektedir¹²⁶.

O.N./Bulgaristan davasında¹²⁷ başvurucu, ulusal mahkemelerin uzun süren işlemlere bağlı olarak enflasyon oranlarının dikkate alınması yönündeki talepleri reddettiğini ve nihayetinde itiraz ettiği sözleşmede öngörülen miktarın gerçek değerinden çok daha azına hükmedildiği gerekçesiyle şikâyetçi olmuş; AİHM, adil yargılanma hakkı ve mülkiyet hakkı uyarınca yapılan şikâyetler hakkında kabul edilemezlik kararı vermiştir. Benzer şekilde *Köksal/Türkiye*¹²⁸ ve *Grozeva/Bulgaristan*¹²⁹ davalarında

¹¹⁹ AİHM, *Solodyuk/Rusya*, B. No: 67099/01, T. 12.07.2005 (final 30.11.2005) (HUDOC).

¹²⁰ AİHM, *Solodyuk/Rusya*, § 26, 28 ve 31.

¹²¹ AİHM, *Carson ve diğerleri/Birleşik Krallık*, B. No: 42184/05, T. 16.03.2010 (HUDOC).

¹²² AİHM, *Carson ve diğerleri*, § 3.

¹²³ AİHM, *Carson ve diğerleri*.

¹²⁴ AİHM, *Carson ve diğerleri*, § 57.

¹²⁵ AİHM, *Carson ve diğerleri*, Hâkim *Tulkens, Vajić, Spielmann, Jaeger, Jočienė* ve *López*'in Ortak Karşı Görüşü, § 1-12.

¹²⁶ VITERBO, s. 8.

¹²⁷ AİHM, *O.N./Bulgaristan*, B. No: 35221/97, T. 06.04.2000 (HUDOC).

¹²⁸ AİHM, *Köksal/Türkiye*, B. No: 30253/06, T. 26.11.2013 (HUDOC).

¹²⁹ AİHM, *Grozeva/Bulgaristan*, B. No: 52788/99, T. 03.11.2005 (HUDOC).

da mahkeme işlemlerinin aşırı uzun bir süre boyunca gerçekleşmesi sonucunda enflasyonun etkileri nedeniyle başvurucuların taleplerinin gerçek değerinin önemli ölçüde azaldığını iddia ettikleri davalarda, devletin sorumluluğunun devreye girmediği tespit edilmiş ve şikayetler hakkında kabul edilemezliğe hükmedilmiştir¹³⁰. Nitekim AİHS, devletlere, özel hukuk ilişkileri açısından enflasyonun ve diğer ekonomik olayların etkileriyle başa çıkmada izleyecekleri ekonomi politikalarına ilişkin yükümlülükler getirmemekte veya devletlerden bu tür durumları mevzuat veya yargı kararı yoluyla düzeltmelerini talep etmemektedir¹³¹. AİHS 1 Numaralı Ek Protokol 1. maddesinin ilke olarak devletleri enflasyonun etkilerini dengelemek ve özel hukuk kişilerinin kendi aralarındaki borç ilişkileri açısından alacakların veya diğer varlıkların değerini korumak için tedbirler almaya zorunlu kıldığı şeklinde yorumlanamayacağı hususu bazı kabul edilemezlik verilmiş kararlarda da dikkat çekmiştir¹³².

Bu durum devletin özel hukuk kişilerinin kendi aralarındaki borç ilişkileri açısından tamamen sorumluluktan arınmış olduğu anlamına gelmemektedir. Örneğin, *El/Türkiye* davasında başvuran, 2003 yılında satın aldığı paylı mülkiyete sahip bir arazide ortak maliklerinden biri 2005 yılında önalım hakkını kullanırken ve 2009 yılında dava sonucunda önalım bedelinin belirlenmesi sırasında enflasyon ve emlak piyasasındaki fiyatların yükselişi gibi diğer somut sebeplerle taşınmazın değerinde meydana gelen değer artışının dikkate alınmamış olması nedeniyle, mülkiyet hakkının ihlal edildiğini iddia etmiştir¹³³. AİHM, olayı ele alırken yaptığı incelemenin devletin enflasyon karşısında genel yükümlülüklerin belirlenmesi olmadığını; bu incelemenin başvuran tarafından nihai olarak elde edilen miktarın, yasal önalım hakkının başkası tarafından kullanımı sebebiyle maruz kalınan mülkiyet kaybını telafi etmek için yeterli olup olmadığını belirlemesi olduğunu belirterek farklı menfaatler arasında gözetilmesi gereken adil dengenin bozulduğundan hareketle AİHS 1 Numaralı Ek Protokol 1. maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiştir¹³⁴. Olayda başvurana ödenecek miktarın faizlerle birlikte hesaplanmadığı ve hesaplamada merkez bankasının verilerine göre söz konusu dönemde %70'in üzerinde olan enflasyonun hiçbir şekilde dikkate alınmadığı üzerinde durulmuştur¹³⁵.

I. Hakkaniyete Uygun Tatmin Hesaplamaları

AİHM'nin kararlarında enflasyonun yer aldığı son durum AİHS'nin 41. maddesine dayanan hakkaniyete uygun tatmini sağlayacak zararlara ilişkin tazminat hesaplamalarında¹³⁶. AİHM tarafından verilen kararlarda hakkaniyete uygun tatminin sağlanmasında enflasyonun ve devletlerin ekonomik özelliklerinin yeri bulunmaktadır. AİHM tazminata karar verdiğinde genellikle daha istikrarlı bir para birimi olarak görülen ve Avrupa Konseyi üyesi bazı devletlerin resmi para birimi olan avro (*euro*) üzerinden hesaplama yapmaktadır¹³⁷. Ayrıca tazminata konu olan ödemenin yapılmadığı süreler için ilgili para birimi üzerinden enflasyon kayıplarını karşılayacak şekilde faize de hükmedilmektedir. AİHM maddi tazminata konu faiz oranını belirlerken paranın sağlayacağı kazançtan yoksun kalınmasını (*lucrum cessans*) içerecek ve başvuru sahibinin zararını enflasyonu dikkate alacak şekilde iç hukukun herhangi bir hükmüyle bağlı olmadan ve herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadan değerlendirmektedir¹³⁸.

¹³⁰ AİHM, *Köksal/Türkiye*, § 38; AİHM, *Grozeva/Bulgaristan*.

¹³¹ AİHM, *O.N./Bulgaristan*.

¹³² AİHM, *Todorov/Bulgaristan*, B. No: 65850/01, T. 13.05.2008 (HUDOC); AİHM, *Cular/Hrvatistan*, B. No: 55213/07, T. 22.04.2010 (HUDOC).

¹³³ AİHM, *El/Türkiye*, B. No: 35952/10, T. 16.11.2021, § 1-13 (HUDOC).

¹³⁴ AİHM, *El/Türkiye*, § 23-25.

¹³⁵ AİHM, *El/Türkiye*, § 21.

¹³⁶ 41. maddedeki hakkaniyete uygun tatmine yönelik tazminatların hesaplanmasında tatmin kapsamındaki zararlar olarak maddi zarar, manevi zarar ile başvurucu tarafından yapılan masraflar ve giderler göz önüne alınmaktadır. (ERGE, Recep Ersel: *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Hakkaniyete Uygun Tatmin*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 105-112.)

¹³⁷ Ancak geçmişte AİHM'nin farklı para birimleri üzerinden hesaplama yaptığı kararlar da mevcuttur. Örneğin dolar ve frank için bkz. AİHM, *Akkuş/Türkiye*; AİHM, *Aka/Türkiye*; AİHM, *Fedorenko/Ukrayna*.

¹³⁸ ICHIM, Octavian: *Just Satisfaction under the European Convention on Human Rights*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, s. 108-109.

Bu konuda özellikle Ukrayna aleyhine verilen pek çok karara rastlanmaktadır. Bunlardan *Skaloukhov* ve diğerleri/Ukrayna davasında¹³⁹ kamu işletmesinde çalışan beş kişinin ücretlerinin eksik hesaplanması nedeniyle açtıkları davalarda, ücret hesabına ilişkin yargılamayı ve icra yargılamasında borçlu değiştirmenin reddedilmesine karşı yapılan temyiz başvurularını içeren iç hukuk yollarının uzun sürmesi ve alınan kararların uygulanmaması konulu başvurularında uzun sürme açısından olmasa da kararların uygulanmaması açısından adil yargılanma hakkının ihlali ile enflasyon nedeniyle yaşadıkları para kaybının ve manevi zararlarının tazminine karar verilmiştir. Enflasyon kayıplarına ilişkin taleple ilgili olarak AİHM, Ukrayna hükümetinin yalnızca hesaplama yöntemine katılmadığını, başvuruların enflasyon kayıplarına uğradıkları gerçeğinin inkar edilmediğini ve söz konusu kayıplara ilişkin alternatif bir hesaplama sunulmadığını belirterek başvuruların iddiaları da enflasyon oranlarına ilişkin resmi verilere dayanan ayrıntılı hesaplamalarla desteklediği için başvurulara enflasyon kayıpları kapsamında talep ettikleri meblağların ödenmesini makul bulmuştur¹⁴⁰. Bir diğer örnek olarak hakkaniyete uygun tatmin hesaplamasında *Osokin ve Osokina/Ukrayna davasında*¹⁴¹ da *Skaloukhov* ve diğerleri/Ukrayna davasındakine benzer gerekçelerle başvurulara enflasyon kayıpları kapsamında talep ettikleri meblağların ödenmesine karar verilmiştir. *Kopylovich* ve diğerleri/Ukrayna davasında¹⁴² ise kamu işletmesinde çalışan yirmi kişinin ödenmemiş ücretleri ve diğer tazminatlarının ödenmesine hükmedilen nihai kararların icrasının gerçekleştirilmemesinin adil yargılanma hakkının ve mülkiyet hakkının ihlaline neden olduğu belirtilerek ve benzer şekilde enflasyon nedeniyle yaşadıkları para kaybının ve manevi zararlarının tazminine karar verilmiştir. Ancak olayda dokuz başvuranın resmi tablolara dayanarak ayrıntılı hesaplamalar sundukları ve Ukrayna hükümetinin başvuruların iddialarına veya hesaplama yöntemine herhangi bir itirazda bulunmadığı dikkate alındığında sekiz başvuru sahibine enflasyon kayıpları için talep edilen tutarların ödenmesi makul bulunmuşken bir başvuranın enflasyon kaybı talebi, ödenmesi gereken tutarın değer kaybı tazminatının kendisine ödenmesi gereken karar borcunun bir parçası olması nedeniyle, reddedilmiştir¹⁴³. Benzer şekilde hükmedilen nihai kararların icrasının gerçekleştirilmemesinin adil yargılanma hakkının ve mülkiyet hakkının ihlaline neden olduğu *Maksimikha/Ukrayna*, *Tamara Vasilyevna Len ve Grigoriy Kuzmich Len/Ukrayna*, *Garashchenko/Ukrayna* ve *Ramus* ve diğerleri/Ukrayna davalarında¹⁴⁴ da enflasyon nedeniyle yaşanan para kaybının ve manevi zararlarının tazminine karar verilmiştir. Yine *Lisnyy/Ukrayna davasında*¹⁴⁵ haksız şekilde 11 yıl hüküm giyen başvuru sahibinin gelirinden yoksun kalmasından ve el koyulan altınlarından doğan tazminat istemine yönelik lehine kararların uygulanmaması konusu mevcut olup mülkiyet hakkı ihlali nedeniyle enflasyon kayıplarını da içerecek şekilde tazminat ödenmesine hükümlenmiştir.

Görüldüğü üzere Ukrayna'ya ilişkin davalarda sunulan resmi verilere dayanan ayrıntılı hesaplamalar enflasyonun hakkaniyete uygun tatmin hesapları açısından maddi tazminat taleplerine konu olmasını sağlamıştır. Ancak ileri sürülen iddianın teyit edilmesine olanak sağlayacak resmi verilere dayanan belgelerin veya bilirkişi raporunun AİHM'ye sunulmadığı haller ispat açısından sorun doğurmaktadır; AİHM'nin enflasyon hesabını maddi tazminata konu etmemesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, *Narbutas/Litvanya davası*¹⁴⁶ COVID-19 döneminde bir İspanyol şirketten Litvanya hükümeti adına test satın alımında kendisi için satın alınan test başına 1 avro komisyon bedeli talep

¹³⁹ AİHM, *Skaloukhov ve diğerleri/Ukrayna*, B. No: 8107/06, 8473/06, 8475/06, 15941/06 ve 32116/06, T. 19.11.2009 (final 19.02.2010) (HUDOC).

¹⁴⁰ AİHM, *Skaloukhov ve diğerleri/Ukrayna*, § 37.

¹⁴¹ AİHM, *Osokin ve Osokina/Ukrayna*, B. No: 8437/06 ve 8470/06, T. 10.12.2009 (final 10.03.2010), § 33 (HUDOC).

¹⁴² AİHM, *Kopylovich ve diğerleri/Ukrayna*, B. No: 1421/03, 11915/06, 11922/06 ve 11924/06, T. 17.01.2008 (final 17.04.2008) (HUDOC).

¹⁴³ AİHM, *Kopylovich ve diğerleri/Ukrayna*, § 31.

¹⁴⁴ AİHM, *Maksimikha/Ukrayna*, B. No: 43483/02, T. 14.12.2006 (final 14.03.2007) (HUDOC); AİHM, *Tamara Vasilyevna Len ve Grigoriy Kuzmich Len/Ukrayna*, B. No: 852/05, T. 10.12.2009 (final 10.03.2010) (HUDOC); AİHM, *Garashchenko/Ukrayna*, B. No: 26873/05, T. 16.04.2009 (final 16.07.2009) (HUDOC); AİHM, *Ramus ve diğerleri/Ukrayna*, B. No: 11867/08, 11868/08, 28969/08, 28971/08, 28979/08 ve 37484/08, T. 10.12.2009 (final 10.03.2010) (HUDOC).

¹⁴⁵ AİHM, *Lisnyy/Ukrayna*, B. No: 4204/03, T. 25.10.2007 (final 25.01.2008) (HUDOC).

¹⁴⁶ AİHM, *Narbutas/Litvanya*, B. No: 14139/21, T. 19.12.2023 (final 19.03.2024) (HUDOC).

eden başvuruçunun aleyhine rüşvet nedeniyle açılan ceza davası sürecinde mülkiyetten yoksun bırakılma nedeniyle uğranan hak ihlallerinden doğan tazminat talebindeki enflasyon hesaplamasına ilişkindir. *Narbutas*, duruşma öncesi soruşturma sırasında haksız yere 77.000 avro parasına el koyulduğunu ve Litvanya İstatistik Dairesi tarafından sağlanan resmi enflasyon endeksini kullandığı ve internet sitesine eklediği hesap makinesi bağlantısına göre Temmuz 2020'den Mart 2022'ye kadar bu varlıkların değerinin %17,8 oranında değer kaybettiğini belirtip el koyulan mülkün amortismanı olarak 13.706 avro ile süreç sırasında kazanabileceği 34.542 avro ve ödemekte geciktiği 768,94 avro vergi borcunun tazminini talep etmiştir¹⁴⁷. Hükümet başvuranın ceza yargılaması sırasında hizmet vermesinin yasaklanmadığını ve bu nedenle iddia edilen gelir kaybının tespit edilebilecek herhangi bir ihlalden kaynaklanamayacağını; enflasyon kaybı hakkında ise 2019'daki yıllık enflasyon ile 2020'deki yıllık enflasyon arasındaki farkın %0,2 olduğunu ve 2021'deki enflasyon oranının 2020'ye göre %4,7 daha yüksek olduğunu, dolayısıyla başvuranın talep ettiği %17,8 oranının haksız olduğunu ileri sürmüştür¹⁴⁸. AİHM, duruşma öncesi soruşturma sırasında mülküne el koyulması nedeniyle başvuranın vergilerini zamanında ödemekten alıkoyması ve dolayısıyla ücretlerin geç ödenmesine yol açılmasının AİHS 1 Numaralı Ek Protokol 1. maddesinin ihlaline neden olduğunu belirterek ihlal ile başvuranın talep ettiği 768,94 avro tutarındaki maddi tazminat arasında açık bir illiyet bağı olduğunu tespit etse bile süreç sırasında kazanılabilecek 34.542 avro paranın maddi kaybında böyle bir illiyet bağı kurulamadığını; yine ilgili dönemdeki enflasyon seviyesinin belirlenmesine ve ileri sürülen iddianın doğruluğunun teyit edilmesine olanak sağlayacak herhangi bir resmî belge veya bilirkişi raporu sunulmamasının başvuranın varlıkların amortismanına ilişkin talebinin asılsız kabul edilmesine neden olduğunu ifade ederek bu yönden ihlal iddiasını ve maddi tazminat talebini reddetmiştir¹⁴⁹.

SONUÇ

Sonuç olarak, enflasyonun hukuki ilişkiler üzerindeki etkileri ve özellikle AİHS 1 Numaralı Ek Protokolü 1. maddesi kapsamında bir devletin bu etkilerden ne ölçüde sorumlu tutulabileceği hakkında AİHM kararları incelenerek bazı çıkarımlarda bulunmak mümkün olmaktadır. İnceleme sonucunda enflasyonun mülkiyet hakkına müdahale oluşturduğu çeşitli şekillerin bulunduğu görülmektedir.

Hiper enflasyon veya yüksek enflasyon devletler için bir kazanç kaynağına dönüşse bile herhangi bir alacağa bağlı olmadan bizatihi yüksek enflasyonun kendisi hakkında mülkiyet hakkı ihlali yönünde karar verilmediği söylenebilir. Enflasyonu dengelemek konusunda hukuki bir tedbir olarak fiyat istikrarına yönelik kanun gibi düzenlemelerin ele alınması yoluyla devletin sorumlu tutulması mümkün olsa da AİHM, şu ana kadar devletin piyasa faktörlerinden kaynaklanan değer kaybını önlemek veya para birimini enflasyonun etkilerinden korumak amacıyla harekete geçmek zorunda olmadığı yönünde bir eğilime daha yakın görünen bir yaklaşım içerisindedir.

AİHM'ye göre bireylerin mevduat hesapları ve nakit paraları üzerinde mülkiyet hakları bulunsa da geleceğe dönük edimler konusunda veya finans kurumları ve bankalardaki birikim hesaplarını enflasyona endeksleme konusunda devletlerin pozitif bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Üstelik verilecek karar sonucunda ilgili devletin ekonomisi büyük bir olumsuz etkiye uğrayacaksa AİHM tarafından mülkiyet hakkı ihlali açısından başvurunun kabul edilemezliği yönünde bazı kararlar verilmiştir.

Hükümetlerin ve merkez bankalarının para biriminin nominal değerini belirlemesi ve düşürmesi konusunda devletlere takdir payı bırakılmıştır. Bu noktada ilgili devlet uyguladığı politikanın kamu yararına olduğunu düşünse bile adil bir dengeyi koruyarak özellikle alacağı olan kesimleri zarara uğratmamalıdır. Nitekim devletin yapacağı kamulaştırma bedeli, vergi iadesi ve maaş gibi ödemelerde alacaklı tarafı esaslı zarara uğratması halinde mülkiyet hakkının ihlal edildiği yönünde kararlar veril-

¹⁴⁷ AİHM, *Narbutas/Litvanya*, § 334.

¹⁴⁸ AİHM, *Narbutas/Litvanya*, § 336-337.

¹⁴⁹ AİHM, *Narbutas/Litvanya*, § 339-341.

diği görülmektedir. Ancak kamulaştırmaya ilişkin davalardaki %5 sınırını içeren kararlar ile *Carson* ve diğerleri/Birleşik Krallık davasındaki karar göstermektedir ki bu tür davalarda her zaman ihlal kararı verilmemektedir. Böylece devletin yapacağı ödemelerin enflasyonla ilişkisi açısından benzer konulardaki uyuşmazlıklar için AİHM'nin kendisine rehber olarak çeşitli değerlendirme eşikleri belirlemeye çalıştığı söylenebilir.

Yine özel hukuk kişilerinin kendi aralarındaki borç ilişkileri konusunda devletin enflasyondan sorumluluğunun kısıtlılığı göz önüne alındığında devletlerin kişilerin enflasyon nedeniyle oluşan kayıplarından sorumlu tutulabilecekleri ancak bu kapsamın açık ve net olarak belirlenmediği görülmektedir. Aslında özetle AİHM olaydan olaya ekonomik menfaatler yönünden adil dengenin kurulup kurulmadığı yönünde bir değerlendirme yapmaktadır. AİHS'nin 41. maddesine dayanan hakkaniyete uygun tatmini sağlayacak zararlara ilişkin tazminat hesaplamalarında da enflasyonun etkilerinin bu kapsamda dikkate alındığı görülmektedir.

Görüldüğü üzere mülkiyet hakkının enflasyonla ilişkisi açısından AİHM, kişiler için zarara yol açacak ve kişilerin haklarını orantısız bir biçimde etkileyecek durumlarda devletin parasal egemenliğini sınırlandırma açısından büyük müdahalelerde bulunmamakta; devletin para biriminin değerini belirlemesi konusundaki mutlak hakkını kullanmasında mülkiyetin korunmasına yönelik dengenin bozulmamasını gözetmeye çalışmaktadır. AİHM bu konudaki değerlendirmelerinde resmi istatistiki bilgileri kullanmakta; kararlarını bu istatistiki bilgilere göre vermektedir. Ancak resmi istatistiki bilgilerin doğruluğu üzerine sorgulayıcı ek bir araştırma yapmamaktadır.

Her ne kadar enflasyon meselesini AİHS açısından ayrı bir konu olarak ayırıştırıp özel inceleme yapan çalışmalar çok az olsa bile enflasyonun küresel ölçekte artışa geçtiğinin gözlemlendiği günümüzde fiyat istikrarının sağlanmasına yönelik yasal yükümlülüklerle dayalı talep ve beklentilerin artacağı, buna paralel olarak da enflasyondan kaynaklı zararların tazmini talebiyle iç hukuk yollarının tüketilmesi sonrasında AİHM'ye yapılan başvuru sayısının ve dolayısıyla bu konudaki özgü çalışmalara olan ihtiyacın artacağı öngörülebilir.

KAYNAKÇA

- ANTALYA, O. Gökhan: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 9.7.1997 T. ve 60/1996/679/869 Numaralı ‘Akkuş v. Türkiye’ Kararı karşısında Kamulaştırma Bedelinde Temerrüt Faizi ile Karşılanamayan Munzam Zaranın Tazmini”, *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2002, Cilt 10, Sayı 2, s. 1-13.
- AYBAY, Rona: *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2006.
- AYBAY, Rona: *İnsan Hakları Hukuku*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.
- BAŞPINAR, Veysel: *Mülkiyet Hakkını İhlâl Eden Müdahaleler*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009.
- BOYAR, Oya: “Mülkiyet Hakkı”, (Ed.) İNCEOĞLU, Sibel: *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Anayasa: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Kapsamında Bir İnceleme*, 3. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2013.
- ÇOBAN, Ali Rıza: “Inflation and Human Rights: Protection of Property Rights against Inflation under the European Convention on Human Rights”, *Essex Human Rights Review*, 2005, Cilt 2, Sayı 1, s. 62-78.
- DİNÇ, Güney: *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Malvarlığı Hakları*, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2007.
- DİNLER, Zeynel: *İktisada Giriş*, 11. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2005.
- DOĞRU, Osman / NALBANT, Atilla: *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi: Açıklama ve Önemli Kararlar 2. Cilt*, Avrupa Konseyi-Yargıtay, Ankara, 2013.
- DUMAN, Özgür: “Enflasyon Karşısında Para Alacaklarının Korunması ve Mülkiyet Hakkı”, *Uyumsuzluk Mahkemesi Dergisi*, 2018, Cilt 6, Sayı 12, s. 401-462.
- EĞİLMEZ, Mahfi: “Hiperenflasyon”, *Kendime Yazılar*, 2023 (<https://www.mahfiegilmez.com/2023/11/hiperenflasyon.html>, ET: 11.12.2023).
- ERDOĞMUŞ, Belgin: *Hukukta Latince: Teknik Terimler – Özlü Sözler*, 3. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- ERGE, Recep Ersel: *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Hakkaniyete Uygun Tatmin*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- ETGÜ, Mehmet Akif: *Kamu Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Mülkiyet Hakkına Bakışı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2009.
- EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS (ECHR): *Guide on Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights: Protection of property*, 2022 (https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_1_Protocol_1_ENG, ET: 19.12.2023).
- GEMALMAZ, H. Burak: *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2009 (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi).
- GEMALMAZ, H. Burak: *Mülkiyet Hakkı: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-6*, Avrupa Konseyi, Ankara, 2018 (Anayasa Mahkemesi).
- GÜMÜŞKAYA, Gamze: *Mülkiyet Hakkına Vergisel Müdahaleler Bakımından İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'ne Kişisel Başvuru*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- ICHIM, Octavian: *Just Satisfaction under the European Convention on Human Rights*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015.
- KAFAOĞLU, Arslan Başer: *Enflasyon: Gelişmiş ve Az Gelişmiş Ülkelerde*, 3. Baskı, Günay Matbaası, 1995.
- MOOIJ, Anne Marieke / ARNI, Shahrina Tanjin: “Can inflationary policy violate human rights?”, *WhiteBoard Magazine*, 2021 (<https://whiteboardmagazine.com/2527/can-inflationary-policy-violate-human-rights/>, ET: 11.12.2023).
- ÖZEL, Sadullah: *Mülkiyet, Kamulaştırma ve Gerçek Karşılık Hakkı*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2013.
- ÖZGÜVEN, Ali: *İktisat Ders Notları*, Mentesh Matbaası, İstanbul, 1970.
- SARI, H. Gürbüz: *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1. Protokole Göre Malvarlığı Haklarının Korunması*, 2. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- ŞİMŞEK, Suat: “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Mülkiyet Hakkıyla İlgili Davaları İnceleme Yöntemi: Üç Kural Analizi”, *Sayıştay Dergisi*, 2013, Sayı 88, s. 27-47.

UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY (UNGA): *Charte internationale des droits de l'homme (fr.)/International Bill of Human Rights (ing.) [A/RES/217(III)-A]*, New York, 1948, s. 71-79.

UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY (UNGA): *International Covenant on Civil and Political Rights [A/RES/2200(XXI)-A]*, New York, 1966, s. 49-60.

VAN RIJN, Arjen: “Right to the Peaceful Enjoyment of One’s Possessions (Article 1 of Protocol No. 1)”, (Ed.) VAN DIJK, Pieter / VAN HOOFF, Fried / VAN RIJN, Arjen / ZWAAK, Leo: *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, 4. Baskı, Intersentia, Antwerpen-Oxford, 2006, s. 863-894.

VITERBO, Annamaria: “The ECHR’s Protection of Property Rights against Inflation vs. EC Price Stability Principle”, *EC Working Paper RSCAS No. 2006/38*, European University Institute, Italy, 2006, s. 1-15.

YETER, Fatih / EROĞLU, İlhan: *Küresel Enflasyon Eğilimleri Teori ve Uygulama*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2023.